

Šumava

očiima

Vladimíra Horpeniaka

I.

Rok v lidových zvycích • Lidové umění • Práce a doprava •
Umění • Osobnosti • Muzea • Války, katastrofy a jiná neštěstí

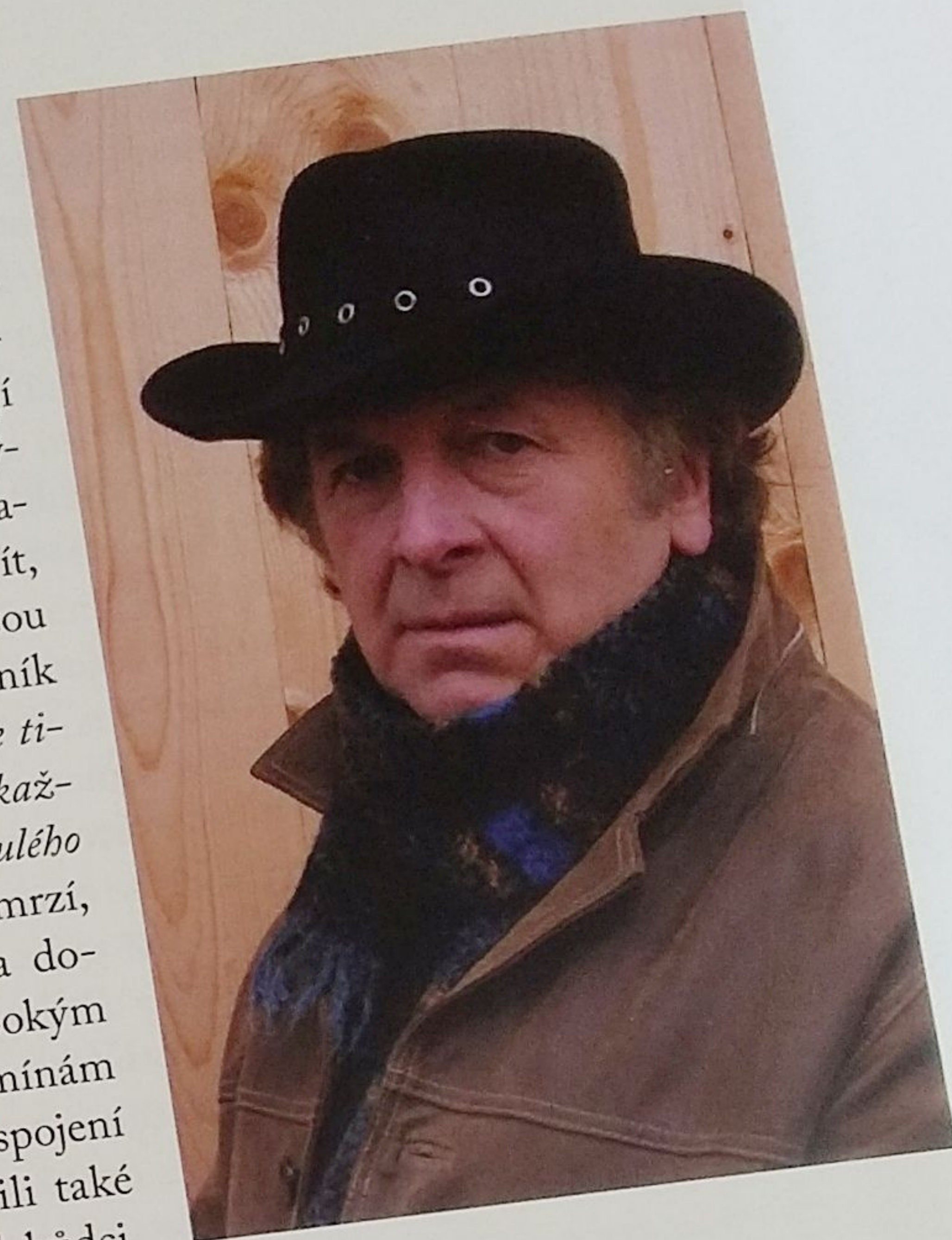

Kniha byla vydána ve spolupráci
s Muzeem Šumavy v Sušici a Kašperských Horách

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této knihy nesmí být reprodukována, uložena ve snímacích zařízeních ani přenášena v jakékoliv formě ani žádnými prostředky elektronickými, mechanickými, fotokopírováním, nahráváním, ani jiným způsobem bez předchozího písemného souhlasu vydavatele.

Milí a vážení čtenáři, předkládám Vám své skromné vyprávění o střední Šumavě jako o kulturní krajině. Rád Vám tento kraj představím ze svého osobního pohledu, poukážu na vybraná místa, jevy, skutečnosti, které mne zvláště oslovují a stále fascinují, které dle mého názoru významně spoluvytvářejí jedinečný a neopakovatelný *genus loci* tohoto pohoří. Nelze popřít, že stopy minulosti přes otřesy nových dob jsou tu stále tak čitelné, že někdy, jak tvrdí básník Ladislav Stehlík, „stačí kradmý dotek, aby se tímto rozeznělo sterými hlasy a znameními. Na každém kroku tu potkáváme trochu toho pomínulého života.“ Toulky tímto krajem nikdy neomrzí, vždy přinášejí nové poznatky, zážitky a dojmy. Na vrcholu Obřího hradu nad hlubokým údolím divoké Losenice často vzpomínám na dávné Kelty. Ti zvláště silně cítili své spojení se světem přírody, stejnou spojitost cítili také s minulostí, se svými předky a předchůdci. Tuto sounáležitost považovali za živé dědictví, sýpku moudrosti, z níž čerpali poučení a znalosti... Byli přesvědčeni, že jakékoliv místo bylo definitivně poznamenáno událostmi, které se na něm kdy odehrály. I mně se kolikrát zdá, že tu na Šumavě minulost na mnohých místech stále jemně vibruje, a že kolikrát opravdu stačí jen onen „kradmý dotek...“

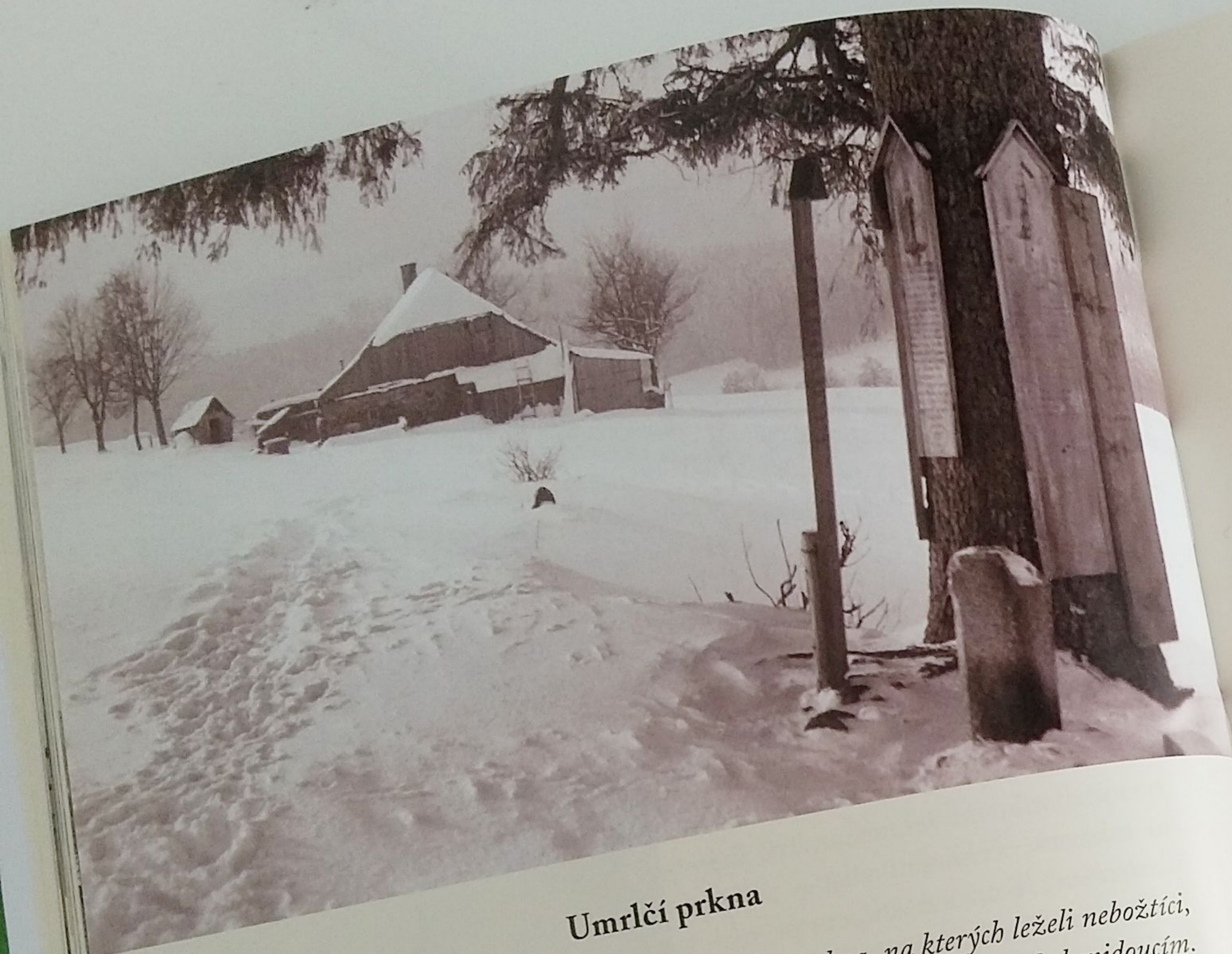
Šumava – to je můj rodný kraj, můj domov, má láska... Shodou okolností je to kraj, jemuž věnuji řadu let své práce v Muzeu Šumavy. S touto svou láskou se rád podělím s Vámi, milí čtenáři, ať už jste domácími vkořeněnými obyvateli nebo zvědavými návštěvníky tohoto krásného kraje ve středu Evropy. Shodují se s názorem milovníka staré šumavské historie P. Josefa Schwarzmeiera, že „Není pravé lásky příklad vlastivědného díla barokního jezuity Bohuslava Balbína *Miscelanea historica regni Bohemiae – Rozmanitosti z historie království českého*. Ve své denní praxi si stále zřetelněji uvědomuji, že aktuálním úkolem zařízení, jako jsou muzea, je především popularizace vědy. Nejde jen o to systematicky shromažďovat, třídit, uchovávat a hodnotit doklady minulosti, ale na předním místě tyto památky a vůbec historii prezentovat široké veřejnosti. V tomto směru mne už na počátku devadesátých let nejvíce inspirovala výzva tehdejšího vedoucího redaktora plzeňského vydání deníku MF DNES Jana Čecha ke zpracování seriálu o památkách

OBSAH

ROK V LIDOVÝCH ZVYCÍCH	
Advent	9
Vánoce	9
· Betlémy a betlémářství na střední Šumavě	10
· Kakánek na Šumavě	14
· Betlémy v muzeu	19
Šumavský masopust	22
· Čas hodování a tancovaček	23
· Průvody masek	23
· V šumavském Podlesí	24
Jaro na Šumavě	26
· Postní doba	28
· Nešťastný apríl	28
· Na svatého Řehoře	29
· Smrt nesem ze vsi	30
Jarní svátky	30
· Květná neděle	30
· Zelený čtvrtek	31
· Velký pátek	33
· Vigilie	33
· Dejte vajíčko	34
· Pomlázka	36
· Pálení čarodějnic a stavění májů	36
Vodní pták patřil k letnicím	37
Poutě a poutní místa	39
· Růžence a pateříky	42
Podzim na Šumavě	47
· Ohníčky pastevců	50
· Konopická	50
· Posvícení	52
· Dušičky	52
· Martinské husy, vyhánění vlka	52
· Umrlčí prkna	54
LIDOVÉ UMĚNÍ	
Lidové podmalby	63
Lidová architektura	63
Drobné sakrální památky v krajině horního Pootaví	67
· Vznik kaplí a kapliček vysvětlují pověsti	71
· Kříže a křížky v krajině – kazatelé dávných cest a osudů	71
· Kohoutí kříž z Nicova	83
· Pověsti a báje staré Šumavy	85
PRÁCE A DOPRAVA	
· Zlato Šumavy	89
· Keltové	89
· Rýžování zlata	89
· Hlubinná těžba	90
· 300 mlýnů na zlatou rudu	91
· Havíři a Jan Lucemburský	94
· Přízeň panovníků	97
· Královští úředníci	98
· Hornictví v 16. až 20. století	100
· O šumavských stezkách	100
· Zlatá stezka kašperskohorská	104
· Vintířova stezka	104
· Zlatá stezka do Kašperských Hor	106
· Zlatá silnice z Grafenau	107
· „Goldene Strasse“ – tradice, pověst	110
· Soumaři a kupecké karavany	111
· Mezinárodní obchod	111
· Prostice, konkurence	112
· Vpády, rozbroje	114
· Stopy v terénu, archeologie	114
· Zdroj obživy	115
O šumavských sklárnách	
· Putující hutě	115
· Sklářská archeologie	115
· Lidové sklo	117
· Technický pokrok a sklářské umění	120
· Majitelé hutí, kultura a umění	121
· Památky sklářství v Muzeu Šumavy	123
· Sklo z Annína	126
· Muž, který pozvedl české sklo ke světové slávě – sklářský podnikatel Max Spaun (1856–1909)	130
· Velké ambice malé sklárny	133
· Tvůrci českého moderního skla	135
· Šéf a majitel	138
· Šéf a majitel	139

· Les a dřevo	140
· Lesy	140
· Šumavští dřevaři často riskovali svými životy	142
· Vchynicko-tetovský plavební kanál	144
· Voroplavba	146
· Domácká výroba ze dřeva na Šumavě	148
· Nábytek starých Šumavanů	151
· O šumavském sirkařství	154
· Bohemia-Werke Watzlawick	158
· Škola s ušlechtilým posláním	161
· Železářské hutě a hamry	163
· O starých šumavských papírnách	165
· Předání a tkaní plátna	168
UMĚNÍ	
· Historie vystavená z kamene	170
· Šumavské Madony	170
· Archa z Kašperských Hor	174
· Gotické Magnificat uprostřed šumavských hor	176
· Malíři na Šumavě	181
· Mága romantických krajin okouzluje šumavský prales	185
· Šumava umírající a romantická	187
· Kubinova Šumava – krajina snová a tajemná	188
· Josef Krejsa miloval jaro	191
· Malíř krajiny jižních Čech a Šumavy	192
· Kašperské podhradí bylo rájem Miloše Cossy Kadlece	194
· Pro šumavské motivy se rozhodl na vojně – Miroslav Houšť	197
· Rodák z Nezdic na Šumavě	199
· Pražan a intelektuál lidovým umělcem	204
· Šumava a hudba	205
· Hudební nástroje	207
· Literáti ve městech	208
· Povznesení chrámové hudby	209
· Nové tradice	210
· Léto zní hudbou	212
· Slavný dirigent miloval Sušicko	213
· Zvony	216
ŠUMAVSKÉ OSOBNOSTI	
· Mnich Gunther – Vintíř	221
· O tradici úcty a neúcty k šumavskému poustevníkovi	221
· Karel Klostermann	227
· O rodině spisovatele	234
· Klostermannovy neteře	236
· Klostermannovy prázdniny	240
· Člověk Klostermann – stopami vzpomínek	244
· Šumavský obr a silák – Rankl Sepp	247
MUZEA ŠUMAVY	
· Kašperské Hory	255
· Sušice	255
· Železná Ruda	259
· O ukradené hroudě zlata	261
· Sup u Kašperku	263
VÁLKY, KATASTROFY A JINÁ NEPŘÍZEŇ	
· Šumava a husitská revoluce	266
· Protizidovské bouře	266
· Češi byli bití	269
· Na bojištích umírali Šumavané	272
· O vojenském tažení na Kašperské Hory	273
· Šumavská opevnění	275
· Poválečný odsun	278
· Usnesení, dekrety, nařízení	281
· Česká správa očima Němců	284
· Sáňkaře nikdo nevyháněl	285
· Ilegální přechody hranic	285
· Organizace odsunu	285
· Sběrná střediska	286
· Sbohem buď, můj šumavský ty kraji	287
· Na cestu, ze které nebylo návratu	288
· Zimní kalamity na staré Šumavě	289
· Přírodní katastrofa: Šumava 1870	290
· O požárech	293
· Medvědi děsili obyvatele staré Šumavy	294

Umrličí prkna

„V srdci Šumavy panuje starý zvyk, odkládat umrlčí prkna, na kterých leželi nebožtíci, podél cesty. A tam pak leží, dokud se nerozpadnou. Jakési memento mori kolemjdoucím. Lidé se většinou pamatují, kdo na nich ležel. Mlčky se pokřičují a jdou dál. Nikoho nenapadne, aby prkna odnesl nebo je dokonce k nějakému účelu použil. Byl by to zlý, rouhačský čin.“

*Karel Klostermann
Črty ze Šumavy, 1890*

Mezi nejtypičtější atributy staré Šumavy patří umrlčí prkna. Ohlas tohoto zvláštního a svérázného zvyku spojeného s kultem mrtvých najdeme v dílech obdivovatelů Šumavy Karla Klostermanna, Josefa Váchala či Alfréda Kubina.

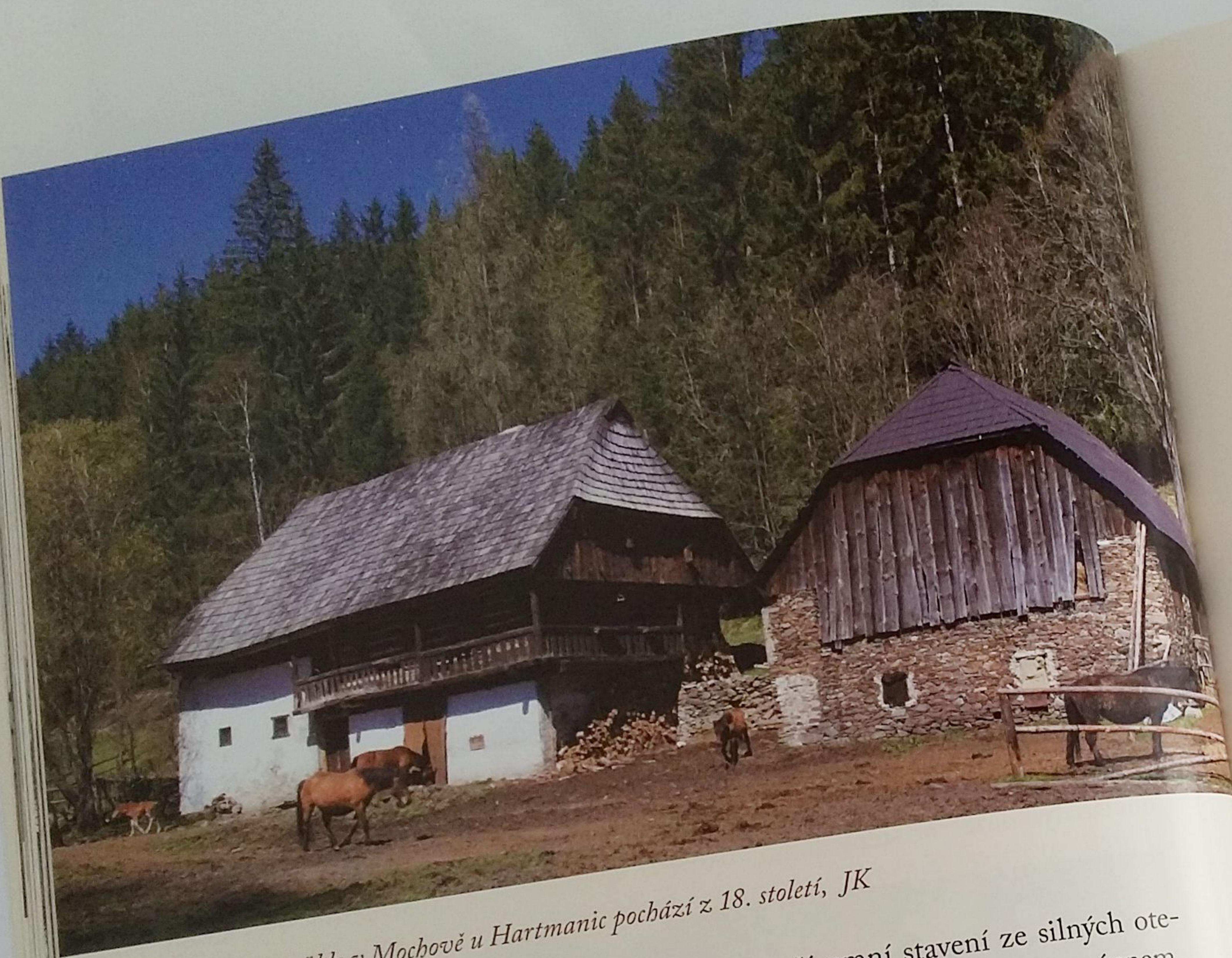
Užívání umrlčích prken nebylo však původně výhradní záležitostí Šumavy či Bavorského lesa. Umrličí prkno lidé znali ve střední Evropě už od nejstarších dob. Mělo několik funkcí ovlivněných dobovými či krajovými zvyklostmi. Původně tato prkna sloužila k vystavení těla zesnulého v době mezi úmrtím a pohřbem, dále k přenesení mrtvoly na hřbitov a pak také k jejímu uložení do hrobu. Podle dokladů z 8.–18. století souviselo užívání umrlčích prken s rozšířeným pohřbíváním bez rakví, které existovalo vedle pohřbívání v rakvích a které převažovalo až do průmyslového století u chudších obyvatel venkova a malých měst například hojně

v jižním Bavorsku a Rakousku. Někde se umrlčí prkno připravovalo už v době, kdy v domě ležel těžce nemocný. Jinde si lidé toto prkno připravovali ještě za života. Spíš výjimečně se na prkna kladly zemřelé děti. Přesto právě ze Šumavy se dochovalo několik dětských umrlčích prken dlouhých kolem 80 cm ve sbírkách muzeí v Klatovech a Sušici.

Prkna se označovala vyřezáním, vypálením či namalováním tří křížků na jejich rubové straně. Doporučovalo se, aby křížky byly vyryty nožem na krájení chleba. Nebožtík se umyl, upravil, zavinul nebo zašil do plátna – tzv. rubáše – a položil na připravené prkno tváří proti východu. Nohy přitom měly směřovat proti dveřím ze světnice. Pod hlavu se často kladl svazeček slámy. V rukou složených až do pohřbu. Prkno s nebožtíkem leželo na dvou židlích zpravidla ve světnici, ale také v předsíni či průjezdu. Také mohlo být na půdě nebo nad postelí zemřelého, případně na lavici. V nejstarších dobách byl zesnulý určitou dobu vystavován na zápraží domu smutku. Nakonec mrtvého na prkně odnesli k hrobu.

Umrličí prkna v okolí Železné Rudy, kolem 1920, Muzeum Šumavy (oba snímky)

Mlýn Sterzmühle v Mochově u Hartmanic pochází z 18. století, JK

Typickým obydlím šumavského venkova bylo přízemní stavení ze silných otesaných trámů. Mezery mezi nimi byly vymazány a někdy bíle barveny vápnem. Střecha často přesahovala vlastní stavbu, čímž se vytvářel před vstupem do síně krytý prostor zápraží. Původní domky byly velice jednoduché: vstupní síň, na jedné straně obytná světnice a na druhé straně komora pro ukládání věcí či chlév. V horských oblastech s německým obyvatelstvem byly velice často pod jednou střechou kromě obytné části soustředěny i všechny hospodářské objekty. Takové domy bývaly i v Dlouhé ulici v Kašperských Horách. Dnes je však poznáváme jen ze staré fotodokumentace. Vzácnou dochovanou památkou tohoto typu je dům č. p. 37 v Hartmanicích. Obydlí a dvůr jsou tu pod jednou střechou, jež se obrací štítem a malou krytou pavlačí s vyřezávaným sloupkem do ulice. Dvůr proměněný do kterého trčí těleso černé kuchyně a za ním vyústíje sklepní schodiště. Obytný trakt se skládá z přední jizby s kamny a zadní komory s pecí, do chléva se vstupuje ze zadní části průjezdu.

Z oblasti střední Šumavy známe šumavské domy s charakteristickými polovalbovými střechami, zvoničkami, nízkými štíty, vysunutými před čelní fronty, někdy s pavláčkami a světnicemi roubenými z oblých klád. Vnitřním uspořádáním jsou blízké volarskému (alpskému) typu domu, který je kromě Volar zastoupen

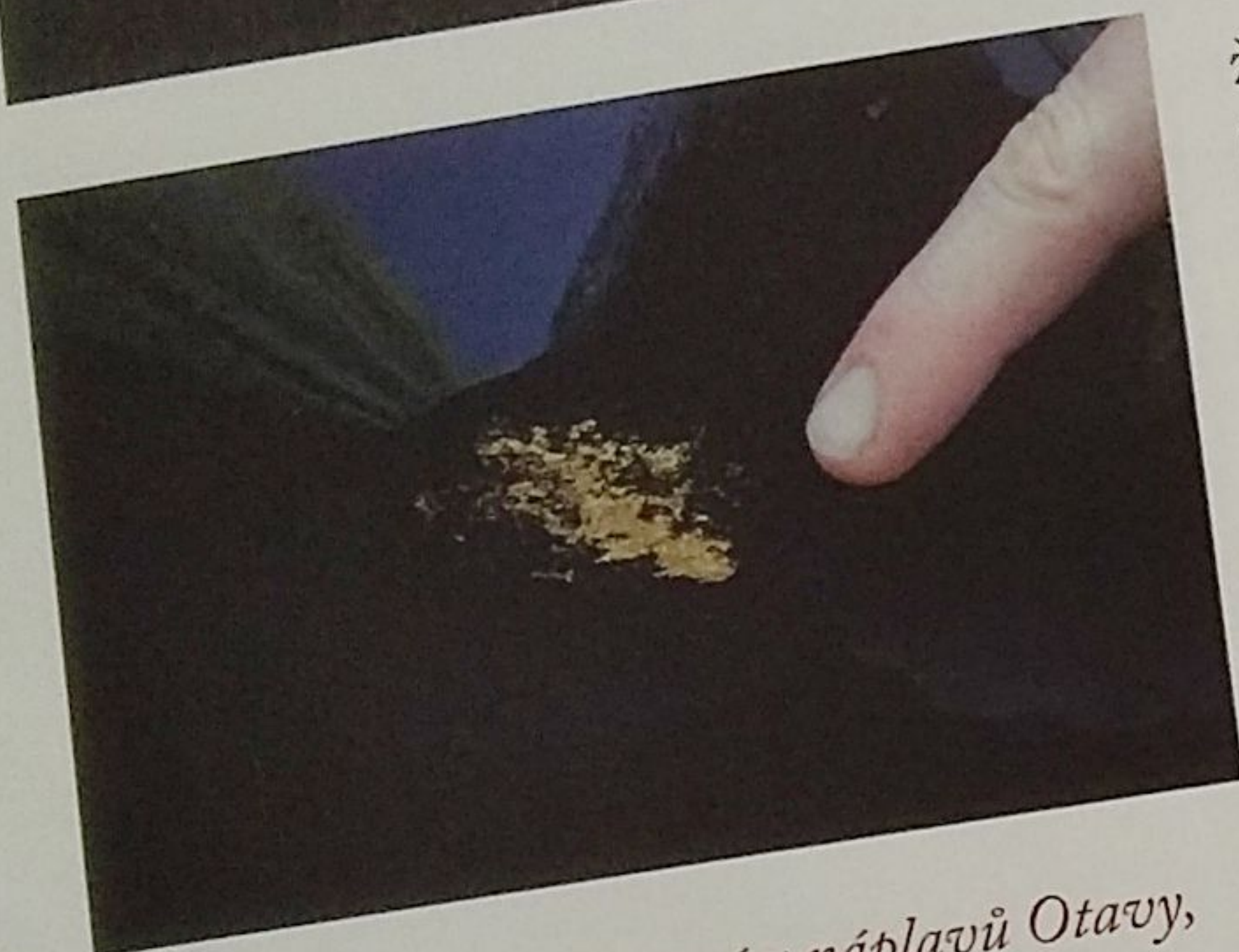
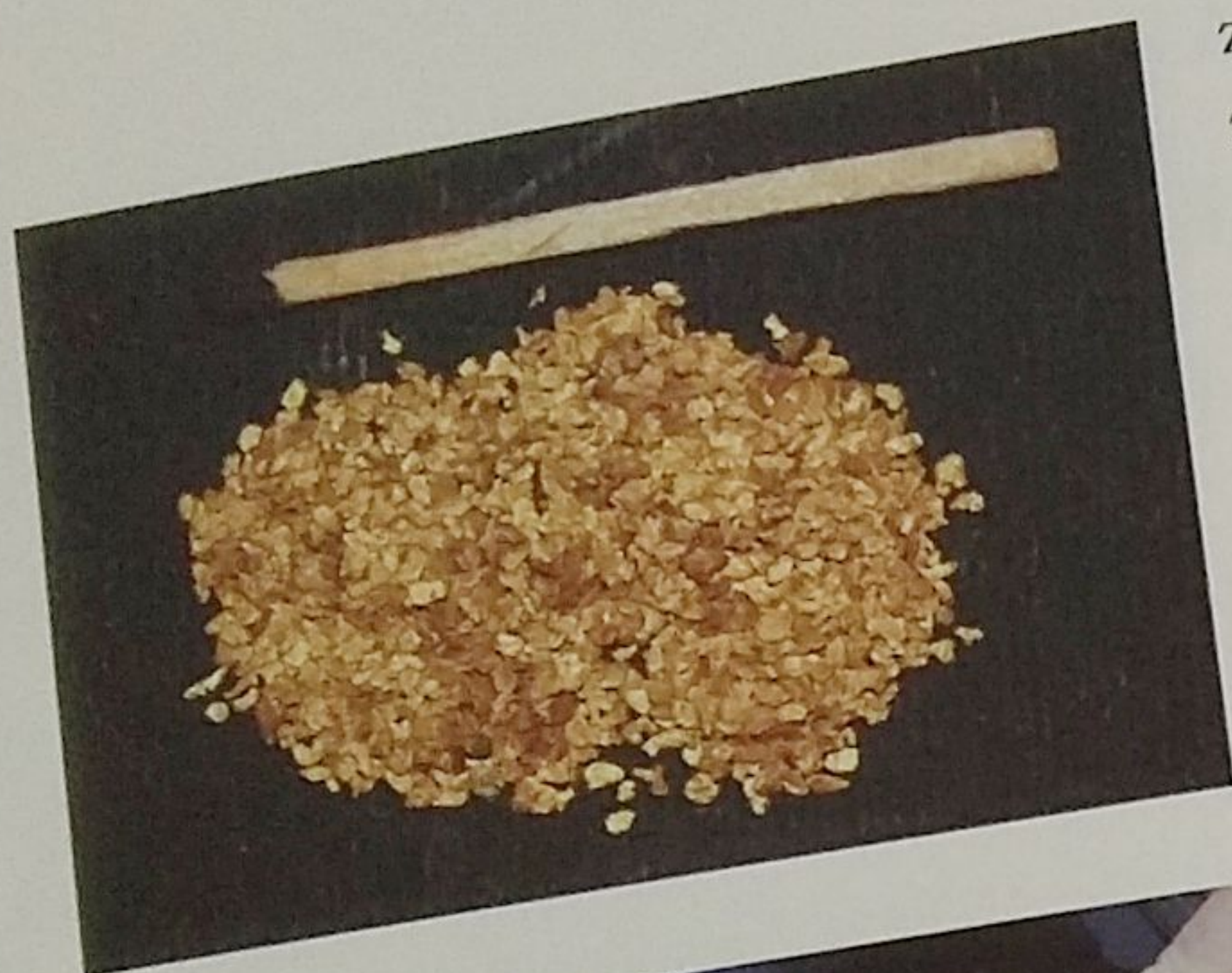
například v Železné Rudě. V horských osadách převládaly roubené domy chlévového typu, v šumavském podhůří, kde zemědělství mělo větší podíl, se kromě roubených komorových domů stavěly domy špýcharové. Šumavskou kulturní krajinu spoluvytvářely i další stavby, jako mlýny, pily, ale i sklárny, flusárny, stejně jako kostelíky, kaple, boží muka a křížky.

Pro charakter vesnice bylo důležité roz-
místění usedlostí. Podle něj se rozlišují základní typy sídel. V celém šumavském podhůří převládal návesní typ středověkého původu. Řadová ves je na Šumavě původem mladší než středověký návesní typ. Volnějším řazením usedlostí se řadový typ odlišoval od ulicového, charakteristického pro malé město. Pro horskou část Šumavy byla typická méně pravidelná zástavba – rozptýlený typ obce. Usedlosti tu vznikaly obvykle živelně, bez jakéhokoliv územního plánu, přesto dnes obdivujeme citlivé zasazení těchto staveb do krajiny.

Právě pro svůj hlavní stavební materiál – dřevo – byla šumavská lidová architektura velice zranitelná. Tak například nebyl osudného požáru v červenci roku 1889 v Kvildě, mohla se možná dodnes tato obec pyšnit jedinečným originálním dřevěným kostelíkem z roku 1765. Velké úbytky lidových staveb způsobila na Šumavě doba po druhé světové válce v důsledku takzvaného odsunu německých obyvatel, budování širokých hraničních pásem a zřizování vojenských výcvikových prostorů i celkového vylidňování nepříliš historicky vzdálené se nepodařilo zachránit takové unikátní památky, jako byl železářský hamr v Železné Rudě, zděný a částečně roubený dům maloměstského

Šumavská stavení, Muzeum Šumava

Zlatinky nově vyrýžované z náplavů Otavy,
JK

zlatem. Hypotézu o keltském rýžování zlata na Šumavě a v Pošumaví podpo- ruje známý archeologický nález kelt- ského rýžovnického zařízení na Otavě u Modlešovic na Strakonicku. V těch- to souvislostech jsou zajímavé i zprávy o nálezu zlatých keltských mincí u Su- šice a Kašperských Hor, tedy v místech nepříliš vzdálených od obou keltských hradišť. Zlato bylo patrně důvodem, že do horských oblastí Šumavy proni- kali lidé poměrně velice brzy. Běžná kolonizace těchto území se zájmem o osídlení a hospodářské využití pro- bíhala až ve vrcholném středověku nebo častěji až v novověku, tedy téměř dvacet století po Keltech. V tomto kontextu je třeba připomenout, že obě jmenovaná šumavská hradiště jsou nejvýše položenými pravěkými objek- ty na území celé České republiky.

Rýžování zlata
Rýžování drahého žlutého kovu se provádělo v době slovanské, zejména v 9.–10. století, ale také později až do 16. století, výjimečně v dobách ještě poz- dějších. Pozůstatky starých rýžovnických prací, rýžovnické odvaly – sejpy –, se dochovaly do dnešní doby na řadě míst v terénu povodí Otavy a jejích přítoků, zejména v pásmu od Rejštejna k Sušici, Velharticím a Horažďovicím. Najdeme je také na horní Šumavě, například na Hamerském a Kvildském potoce nebo v oblasti pod Roklanem. S rýžováním, tedy s exploatací zlata ze sekundárních ložisek, jsou spjaty počátky měst Sušice, Horažďovic a Písku. Rýžování se pro- vádělo pomocí rýžovnických misek a splavů propíráním hornin proudem vody, který odděluje těžké nerosty od lehčích. Zlato získané z říčních náplavů bylo ryzí jakosti. Díky rýžování zlata a na to navazujícímu obchodu kolem České nebo Vintířovy stezky z Podunají se stalo horní Pootaví z hledisek hospodář- ských a kulturních poměrně vyspělou oblastí. Dokládá to zde například celá série románsko-gotických staveb – kamenných kostelíků vesměs ze 13. století, které bychom v obdobných krajinách marně hledali. V těchto souvislostech je zajímavý zápis v mouřenecké farní kronice z roku 1786. Místní farář Puchenberger se zde tradici a vypravuje, že podnět k založení těchto míst

a kostela dalo rýžování zlata na blízké Otavě ve 13. století. Z dobových středo- věkých pramenů je známo, že rýžovníci kombinovali rýžování zlata se zeměděl- ským hospodařením, a tak se podíleli na kolonizaci.

Nejstarší písemnou zprávou o těžbě zlata na horní Šumavě je listina Jana Lucemburského ze dne 23. května 1345, v níž panovník daruje za prokázané služby lesy zvané Guilde (Kvilda) píseckému správci Ondřejovi a jeho synům Tomá- šovi a Janovi i s výnosy z drahých kovů. Pravděpodobně šlo o oblast Horské Kvildy, která má nadmořskou výšku 1 070 metrů a kde se dodnes dochovalo nejen mnoho stop po středověkém rýžování zlata, ale i zbytky hlubinných dolů.

Hlubinná těžba

Zvýšená potřeba drahých kovů se pro- jevila v souvislosti s přechodem hospo- dářství naturálního k hospodářství peněžnímu v době vrcholícího středověku.

Tři šachty a stola podle Jiřího Agricoly,
1556

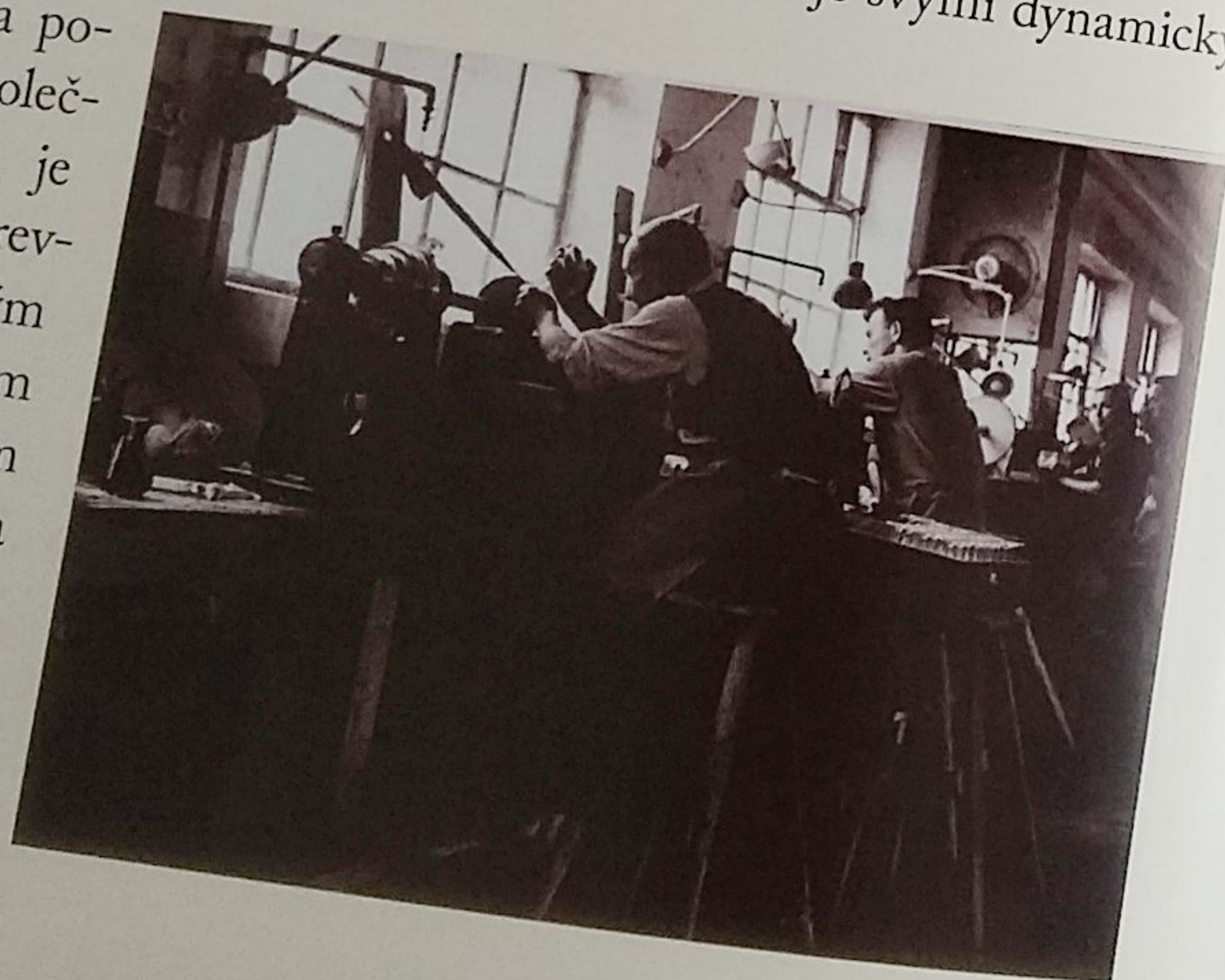
Rýžování zlata na Otavě u Radešova, unikátní snímek před 1890, Muzeum Šumavy

Skleněné housle z Annína v muzeu v Kašperských Horách, JV

tyto unikátní znějící housle nedochovaly. Ještě za cest po výstavách v cizině se prý nešťastnou náhodou zcela rozbily.

Uplatňování technického pokroku a důsledné využívání nejnovějších poznatků z chemie významně přispělo k nenapodobitelné kvalitě výrobků umělecké sklářské manufaktury Lötz v Klášterském Mlýně u Rejštejna. V osmdesátých letech předminulého století se zde pracovalo u dvou pecí se šestnácti pánvemi a čtyřmi chladicími pecemi. Na počátku devadesátých let, kdy podnik zaměstnával 200 lidí a využíval také vlastní brusírnu a rafinérii, proslavily tuto sklárnu kromě monumentálních historizujících váz také barevná skla na způsob polodrahokamů, hlavně karneolu a jaspisu. Uměnilovný majitel Max Spaun a ředitel sklárny Eduard Procházka, lidé s mimořádným odborným rozhledem, začali brzy orientovat výrobu na podněty, které přinášel tehdy nový umělecký styl – secese. Secesní vázy se ve svých tvarech inspirují přírodou, zejména rostlinami, ornamentika symbolizuje svými dynamickými vlnkami přírodní vitalitu, věčně obnovující se růst a pohyb. Nejnápadnějším společným znakem tohoto skla je neprůhlednost a lomená barevnost, modifikovaná duhovým třpytem povrchu, takzvaným irisem, vytvářeným vysrážením kysličníků kovů na povrchu skla ještě za tepla v peci. Nositelem

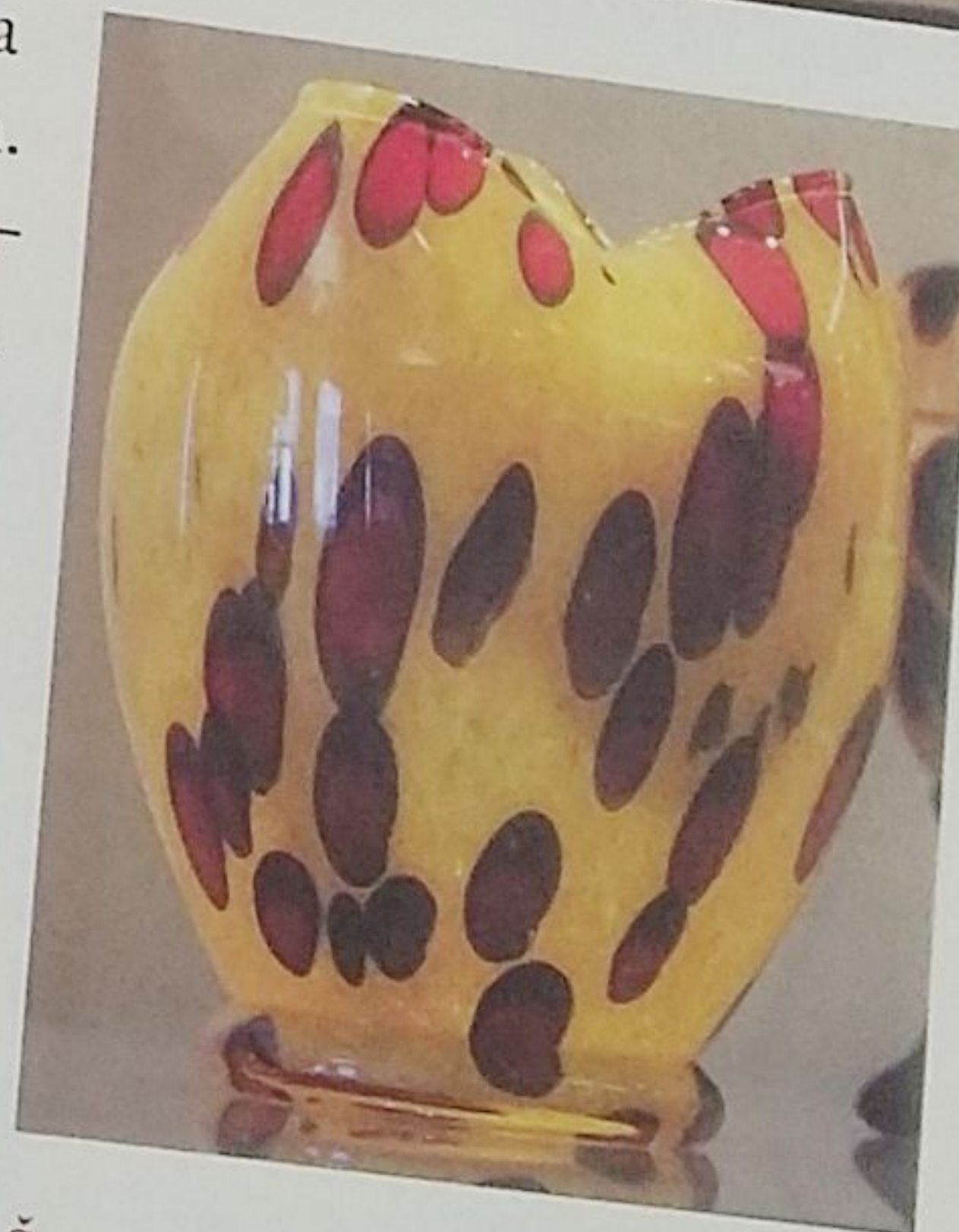
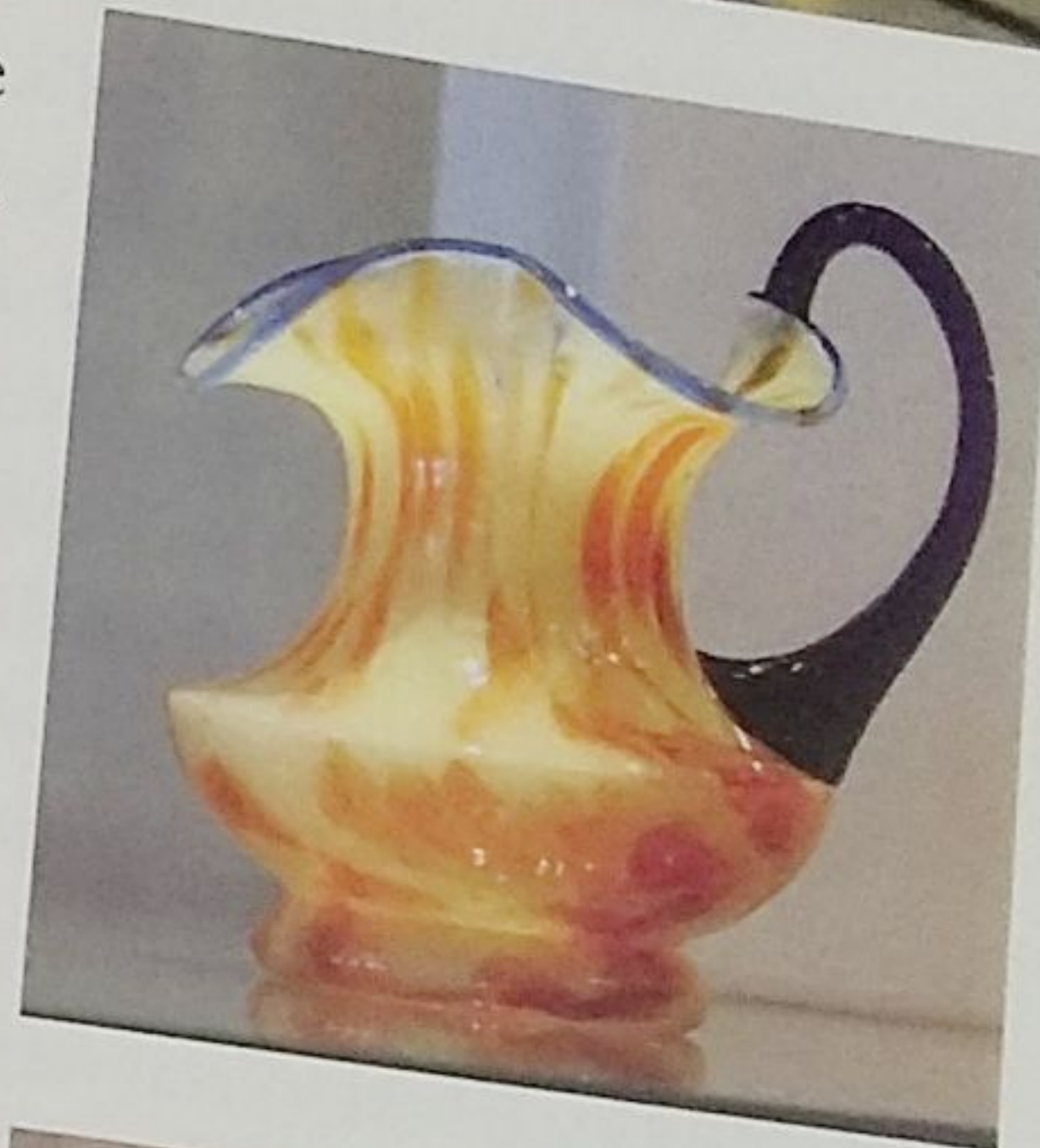
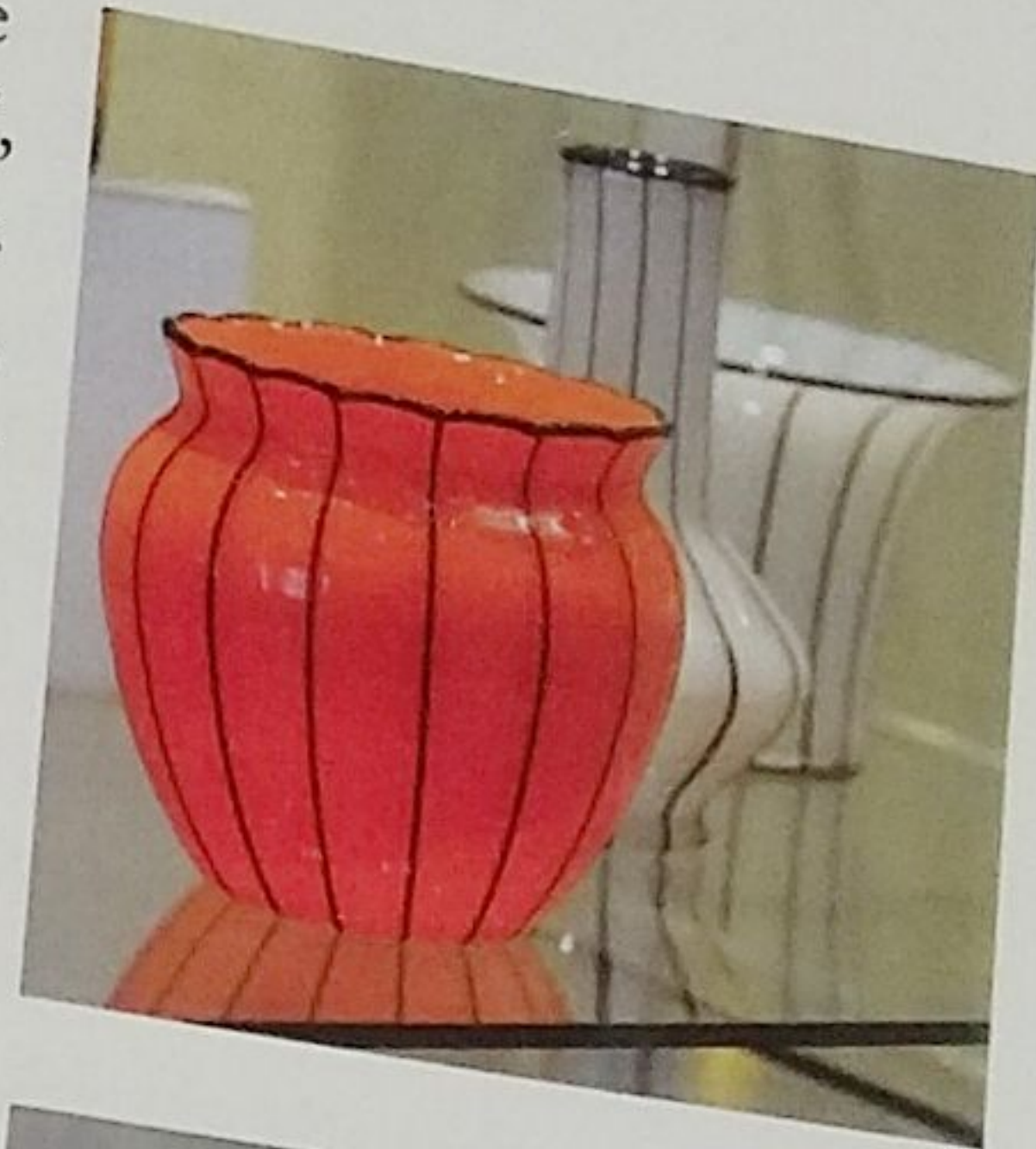
V brusírně olovnatého křišťálu, Muzeum Šumavy

další barevné odlišnosti a současně ornamentu je barevné skleněné vlákno, případně pramen nití, který vytváří na povrchu různé vlnkovité dekory. Je to sklo vytvořené výhradně hutnickými postupy, tedy za žhava u sklářské pece. Ještě dnes se traduje, že barvení a irizování skla v Klášterském Mlýně se provádělo podle tajných receptářů, pečlivě ukryvaných před konkurencí, nebo že jedinečné postupy měli skláři ve své paměti a svá utajovaná výrobní tajemství pak vzali s sebou do hrobu.

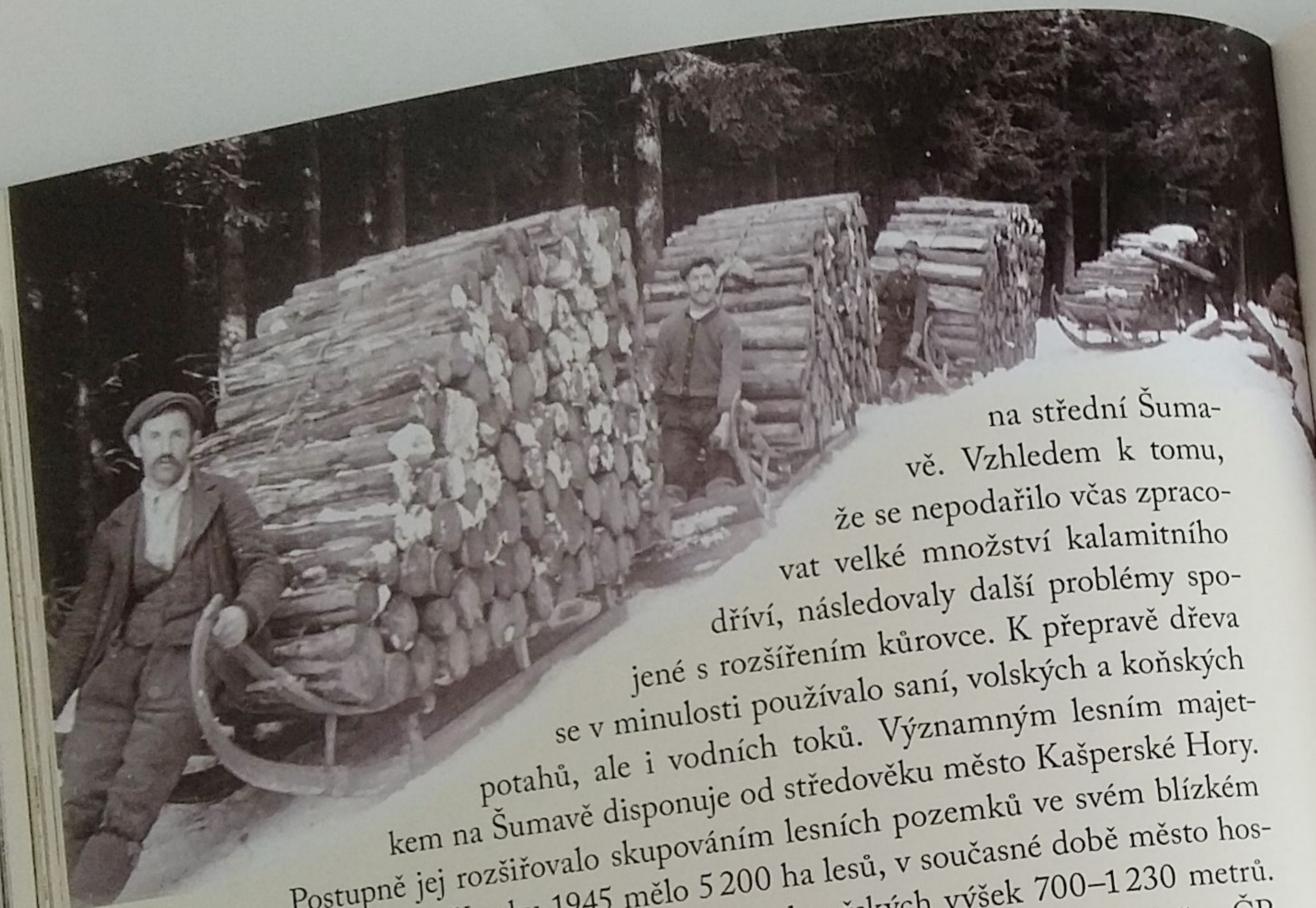
Badatelka Jitka Lněničková upozornila na obsáhlý receptář šumavského skláře Jana Křtitele Eisnera z první poloviny 19. století, který ve svém archivu uchovává Uměleckoprůmyslové muzeum v Praze. Více než dvacet let psal Eisner tento svůj receptář. Zaznamenal zde rodinné recepty a pak postupně přidával další recepty a návody od různých šumavských skelmistrů, tavičů, faktorů skláren a dalších. Na základě tohoto spisu historička Lněničková usuzuje, že tajemství výroby skla nebylo nikdy tak tajné, jak se mnohdy traduje, a že zejména mezi přáteli a příbuznými existovala výměna informací o sklářských technologiích. Do Eisnerova spisu se mimo jiné dostal celý soubor receptů pocházejících od jednoho z nejlepších technologů té doby Paula Meyra, který po určité době působil také v Anníně. Jan Křtitel Eisner do svého receptáře zařadil i popisy svých pokusů o výrobu nových typů barevných sklovin.

Majitelé hutí, kultura a umění

Sklářské hutě žily vlastním životem. Od okolního světa je neoddělovala jen hradba lesů, ale i jiný pracovní rytmus podléhající tavnám skla. Samostatnost huťské práce vyplývala také z výsad, podle nichž nebyli sklářští mistři, jejich rodiny, tovaryši a učni povinni robotovat. Většina skelmistrů byla osobně svobodných, jen někteří skládali formální slib poslušnosti své vrchnosti, majiteli panství, na němž sklárna pracovala. Hrdost sklářů neplatila proto jen šikovnosti jejich rukou a kráse jejich výrobků, ale také nezávislému postavení, které jim ve společnosti příslušelo. Nebylo dokonce

Šumavské sklo, JV

na střední Šumavě. Vzhledem k tomu, že se nepodařilo včas zpracovat velké množství kalamitního dříví, následovaly další problémy spojené s rozšířením kůrovce. K přepravě dřeva se v minulosti používalo saní, volských a koňských potahů, ale i vodních toků. Významným lesním majetkem na Šumavě disponuje od středověku město Kašperské Hory. Postupně jej rozšiřovalo skupováním lesních pozemků ve svém blízkém i vzdálenějším okolí. K roku 1945 mělo 5 200 ha lesů, v současné době město hospodaří na výměře 6 075 ha lesů v rozpětí nadmořských výšek 700–1 230 metrů. Velikostí obecního lesního majetku jsou Kašperské Hory na třetím místě v ČR za městy Brno a Písek. V dřevinné skladbě zde má největší zastoupení smrk – 83%, borovice jen 3% a jedle 2%. Z listnatých dřevin se vyskytuje buk – 7%, bříza – 2% a olše – 1%.

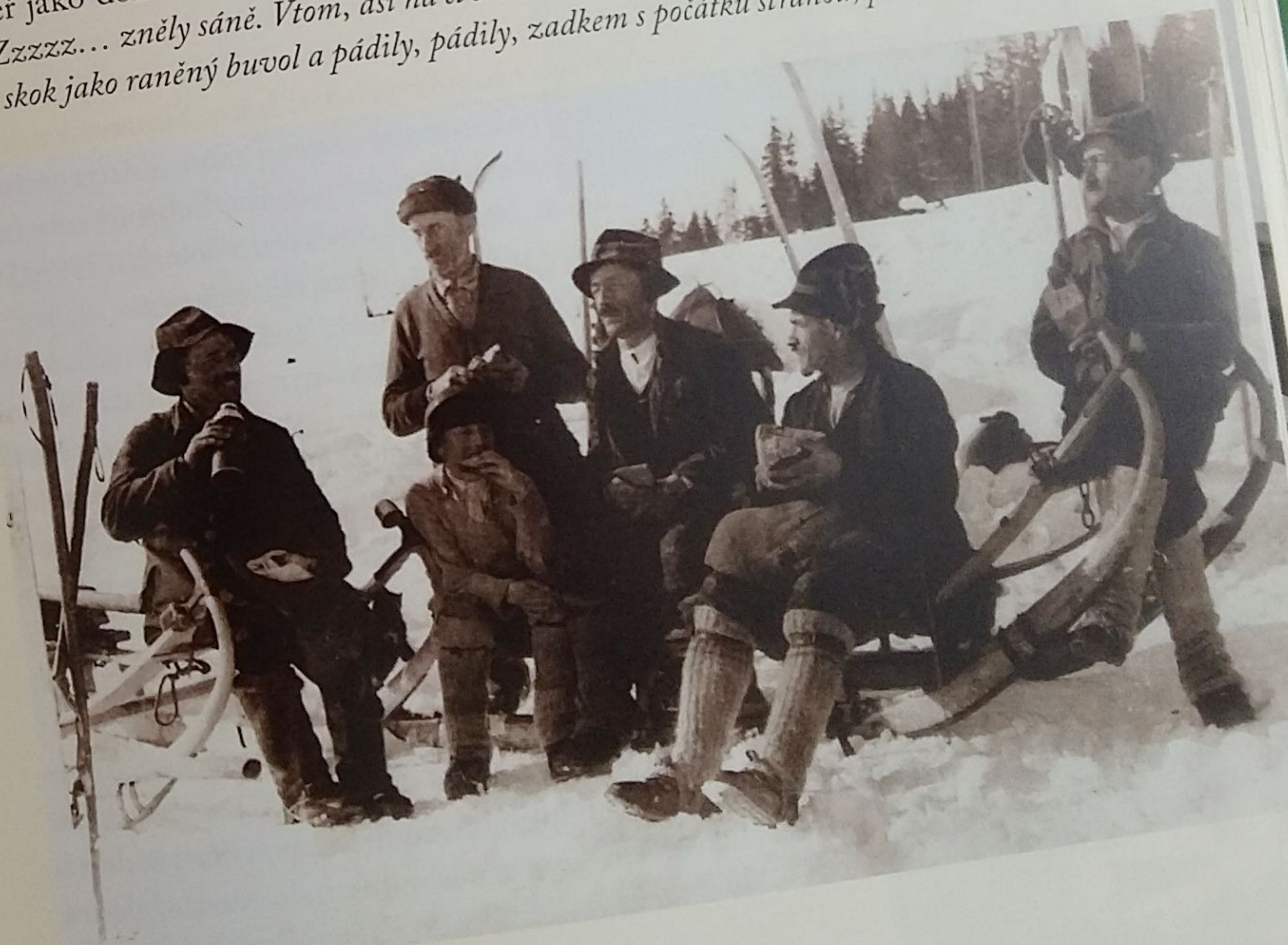
Šumavští dřevaři často riskovali svými životy

Po staletí patří k Šumavě práce dřevařů. Těžba dřeva byla náročným a také velmi nebezpečným zaměstnáním. Těžké úrazy i smrtelná zranění způsobená pády stromů, sklouznutím svážených klád či nepozorností byly běžné. Byla tu ovšem i jiná nebezpečí hlubokého lesa jako pády ztrouchnivělých stromů nebo útoky lesních šelem. Zvláštní dřevařské osady vznikají na Šumavě v souvislosti s pronikáním těžby výše do hor zejména v 18. století. Takzvaná dřevařská kolonizace na Šumavě vrcholila v době budování plavebních kanálů, které umožnily levně dopravit dřevo do řek a jimi na vzdálené trhy.

Dřevaři pracovali v lesích v malých skupinkách, obvykle po dvou nebo čtyřech. Ráno odcházeli do práce velice brzy. Přes rameno měli zavěšenu dvoumužnou pilu zvanou břichatka, na jejímž ostří býval dřevěný nebo kožený kryt, dále byli vybaveni sekerou. Nosívali s sebou také velký bukový klín, sloužící při porážení stromů. Za letní příbytky dřevařům sloužily obvykle prosté chatrče z hrubých nezpracovaných klád. Porážení stromů bývalo nebezpečné hlavně při větru, kdy bylo obtížné přesně odhadnout místo, kam poražený kmen dopadne. Z poraženého stromu se odřízl vršek a kmen se odvětvil. Z klád se škrabkou loupala kůra, někdy se velké

kmeny rozřezaly na menší polena. Poté následovalo stahování a svážení, které bylo nejvíce nebezpečnou částí práce.

Klády nebo silná polena bylo třeba přemístit k další přepravě po vodních tocích. Ke stahování dřeva z prudkých svahů, kam nebylo možné zajet potahem, se budovaly dřevěné korytové skluzy – úzká koryta ze dřeva, v nichž klády vlastní tíží klouzaly dolů k cestě nebo vodnímu toku jako po skluzavce. Na méně prudkých svazích se kmeny k cestám stahovaly pomocí koňského potahu. Pak se nakládaly na vůz či saně k další přepravě. Prakticky na celé Šumavě se dřevo ze strání sváželo se na ně naložit až 3 plometry dřeva, které se převázalo řetězem. Na Šumavě se rozlišovaly saně prašilské a o něco delší „smejčky“. V přední části saní byly upevněny jako páky dva trámký se silnými hřeby dole, které se při zvedání zarávaly do země, a tak umožňovaly brzdění. Sánkař se při jízdě na svahu téměř položil na příčku pod nosy saní, rukama se přidržoval za nosy a výkyvem těla a zejména odrazy nohou řídil směr jízdy. Na prudších svazích se k přibrzdování připojovaly dvojice saně spojené za sebou. Sánkování dřeva na šumavských svazích byla práce velice nebezpečná, nezřídka končila smrtelnými úrazy. Jednu takovou situaci líčí téměř jako dokumentarista Karel Klostermann v románu *Ze světa lesních samot*: „... Zzzzz... zněly saně. Vtom, asi na čtvrtině cesty vylitlo dřevaři bidlo z ruky, saně udělaly skok jako raněný buvol a pádily, pádily, zadkem s počátku stranou, pak do výše. Bylo

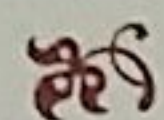
Zakladatel sirkářství
v Čechách
Vojtěch Scheinost.

O šumavském sirkářství
Svědectvím slávy sušické výroby zápalek už za dob jejich počátků jsou známé verše Karla Havlíčka Borovského (1821–1856) v jeho díle Král Lávra: „Po Čechách je doma vždycky malý sled, ale všude jinde naplňují svět: ouředníky, sirky ze Sušice, najdeš všude hned!“

Výrobu zápalek uvedl do Sušice Vojtěch Scheinost, který byl vyučeným truhlářem. Ve Vídni se seznámil se svou pozdější manželkou Marií Urbancovou. Oba mladí lidé zde pracovali u lékárníka Štěpána Römera, který v malém rozsahu vyráběl i fosforové zápalky. V roce 1839 se Scheinost s Urbancovou rozhodli, že si zařídí vlastní výrobu zápalek, a to v Scheinostově rodišti v Sušici. Vyráběli zpočátku v domku uprostřed náměstí za radnicí. Svou dílnu museli několikrát přestěhovat, protože měšťané měli strach z nebezpečí ohně. První zápalky prodávali příležitostně na trzích a poutích. Postupně odbyt rostl a přicházely objednávky i z ciziny. Na rozšíření výroby však manželé Scheinostovi neměli potřebný kapitál. Stali se proto závislí na sušickém židovském obchodníku Bernardu Fürthovi, který si splátky za půjčené peníze vybíral ve výrobcích, s nimiž pak sám obchodoval. V roce 1843 se výroby zmocnil úplně a založil továrnu na místě, kde dodnes stojí administrativní budova bývalé továrny SOLO. Vojtěch Scheinost pracoval pak pro něho jako vedoucí výroby. Odbyt rychle stoupal, zápalky se vyvážely hlavně do Orientu, Londýna a New Yorku, počet dělníků vzrostl na 800. V roce 1868 vznikla v Sušici druhá sirkárna, neboť Scheinost z Fürthových služeb vystoupil a založil samostatný závod v Ráji pod Svatoborem. Odbytové potíže

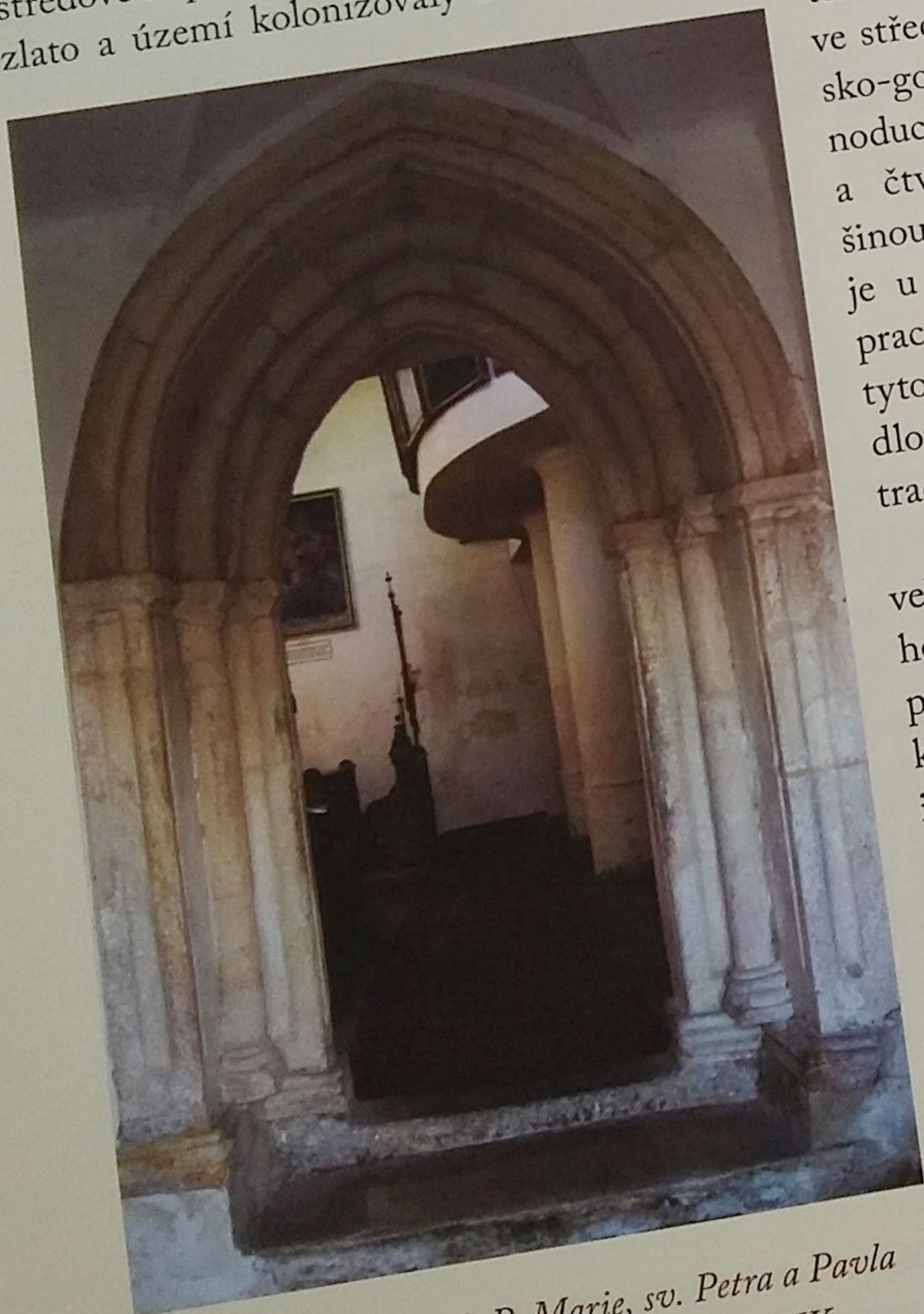

UMĚNÍ

Historie vystavěná z kamene

Mezi nejvýznačnější fenomény kulturní historie Šumavy a Pošumaví patří na předním místě raně středověká kamenná církevní architektura. Zvláště pro oblast horního Pootaví je typická početná skupina románsko-gotických kamenných kostelíků ze 12. a 13. století. Obdobný soubor raně středověké architektury byste v okolních končinách jen stěží hledali. Tyto památky jsou výmluvným svědectvím ekonomické, ale i kulturní pokročilosti kraje, kterým na počátku středověku procházela živá obchodní cesta z bavorského Podunají, rýžovalo se zde zlato a území kolonizovaly domácí i bavorské kláštery. Z podnětu těchto klášterů i světských feudálů vznikaly ve střediscích jejich moci románsko-gotické kostelíky. Jde o jednoduché stavby s obdélnou lodí a čtvercovým kněžištěm. Většinou jen gotický vstupní portál je u nich umělejší kamenickou prací. Teprve později získávaly tyto svatyně věž, která se zde dlouho přidržovala románských tradic.

Gotický portál v kostele P. Marie, sv. Petra a Pavla v Albrechticích u Sušice z doby kolem 1240, JK

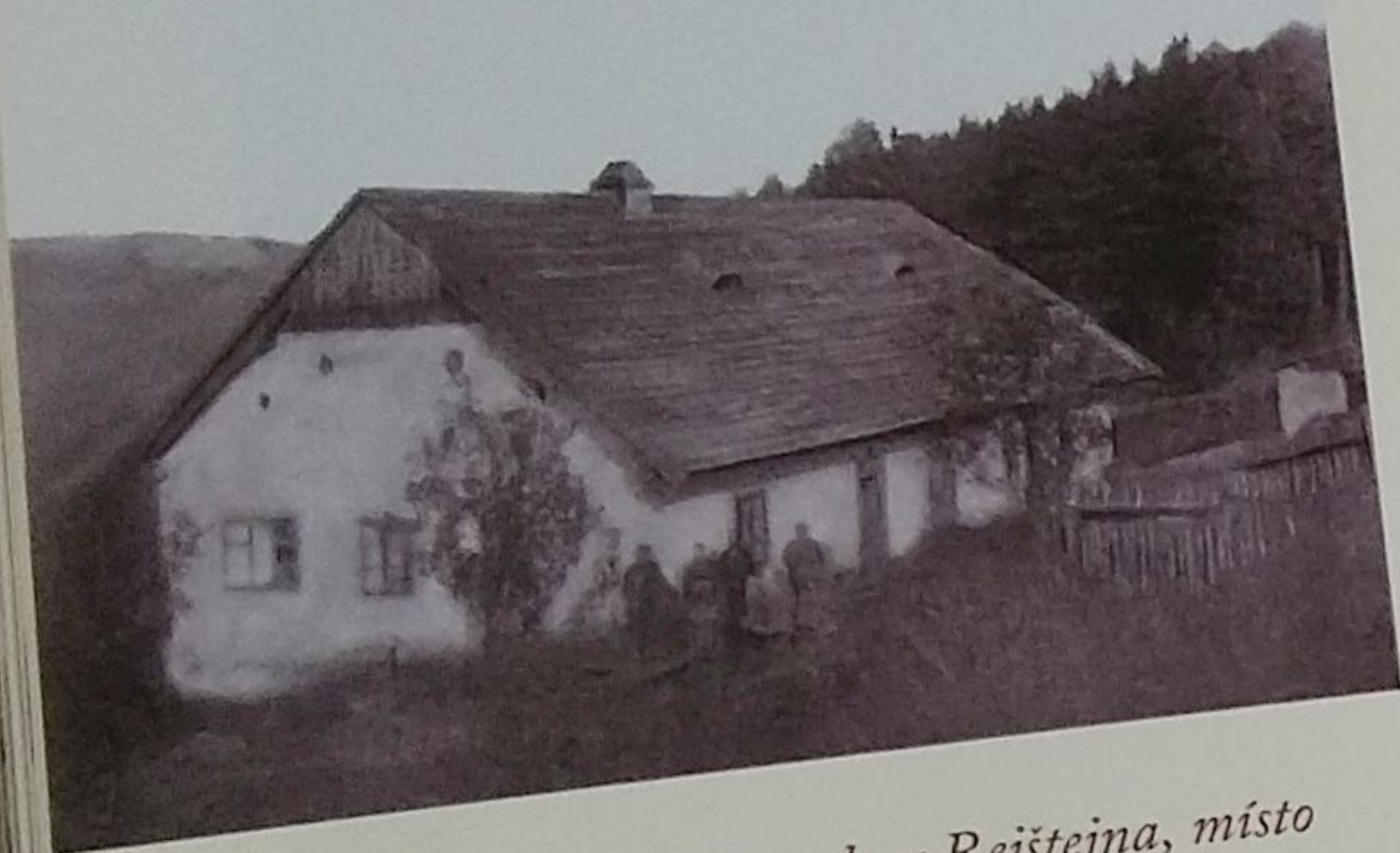

Farní kostel Panny Marie a sv. Petra a Pavla v Albrechticích od východu, JK

z oblasti řezenské do oblasti jihozápadních Čech stavební články zdobené bobulovým dekorem, jak to můžeme vidět na portálech kostelů v Bukovníku na Sušicku nebo ve Volenicích. Zajímavým znakem některých pozdně románských staveb v kraji pod Šumavou jsou také portály zdobené obloučkovým vlysem – například kostel máj v půdorysném řešení jasnou dispozicí: apsida, chór a loď.

Kostel sv. Mořice na Mouřenci, případně v kostele na Mouřenci. Mouřenecký a bukovnícký na vysokém návrší nad horním tokem řeky Otavy. Jeho obdélná loď je kryta rovným stropem. Na východní straně se otvírá do kvadratického chóru, nad nímž se zdvihá vysoká hranolová věž s podvojnými sdruženými okénky v horním patře. Na chór navazuje apsida s malým románským okénkem v ose.

V některých kostelech najdeme portály, jejichž typickým rysem jsou sloupky zdobené takzvanými talířovými prstenci – například v Albrechticích, Budeticích nebo ve Zbynicích. Kameníci odvedli ve Zbynicích ve tvrdé žule opravdu kvalitní práci. Snad proto neváhali se zvětšit v kamenických značkách na kvádrech triforbálního oblouku. Rovněž kostel sv. Jana Křtitele ve Svojsicích z doby po roce 1250 má portál se sloupky obepjatými talířovitými prstenci. S tradicí románských

Bílý domek na Klapperlu u Rejštejna, místo Klostermannových letních pobytů v letech 1891–1897, fotografie po 1890 ze spisovatelovy pozůstalosti, Muzeum Šumavy

naučná stezka Vlastivědný okruh. Sami se tak můžeme kdykoliv přesvědčovat o kouzlu zdejších lesních zákoutí, horských luk a pastvin i nádherných vyhlídek na okolní Šumavu. Místo navíc Klostermannovi skvěle vyhovovalo jako východiště k výletům do Povydří a centrální Šumavy. Odtud rovněž vyrážel na návštěvy přátel a příbuzných v okolí. K bratru Jakobovi, který byl farářem v Rejštejně, nebo k mamince a dalším příbuzným do Kašperských Hor to pro Klostermanna, tenkrát zdatného chodce, bylo z Klapperlu opravdu jen několik kroků. Klostermann býval na Klapperlu zjevně spokojen a šťast-

ten, jak ostatně dokládají texty jeho knihy Prázdniny na Šumavě.

„Vidíte mne zase nahoře na Klapperlu přes 200 metrů nad Otavou s rozhledem na hory, jež mi kynou v okruhu blízkém i dalekém. Bílá pára jim vystupuje z boků, šedivá oblaka táhnou nad nimi jako okřídlení velicí ptáci. S nimi letí mé myšlenky...“ (Zpěvné víly)

„Nepředstavujte si, že můj ‚bílý dům‘ se rovná stejně jmenované rezidenci amerického prezidenta ve Washingtonu: jsem skromnějších požadavků, ale přepychově bydlím přece, mám dvě místnosti a v nich neomezený počet postelí... Daleko na jih je vidět můj bílý dům a přijdou-li mraky a vlnivé mlhy, zahalují jej lichotně měkkými záhyby a ověšují vlajicemi věnci okolo střechy. Zelené smavé údolí vídám odtud od rána do večera, až konečně černé stíny noci se rozloží, ale pak ještě třpytí se stříbrný pás Otavy a odráží až sem svit hvězd a měsíce. Louky a pole sahají až sem a mezi nimi skalní stěny a na nejvyšším hřebeni zdvihá se chundelavě tmavý borový les, trochu probraný, ale mně milý a útulný jako Otavy a Losenice. Hora vedle hory se tyčí, černé, šedé, zelené, v mlze, v oblacích, v slunci co ohnivě zlato obestřené fialovým i modravým lehkým oparem...“ (Můj bílý dům a výlet do Pürstlingu)

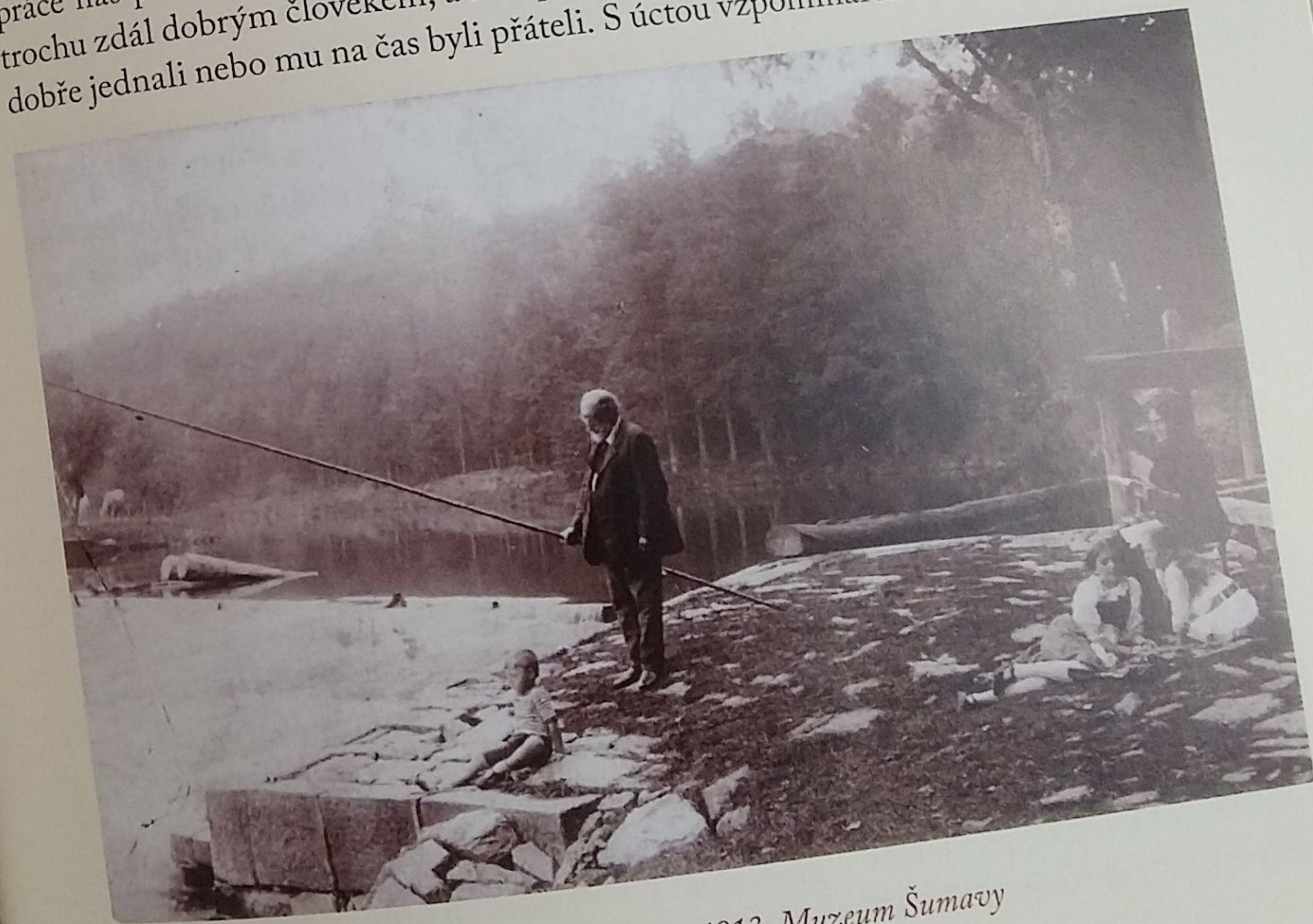
Zcela určitě i zde na Klapperlu se Klostermann věnoval pilně svému psaní, zvláště pak, když počasí nepřálo toulkám a výletům. K tomuto místu se bezprostředně vztahují prózy Můj bílý dům a výlet do Pürstlingu a Zpěvné víly. Blízkost Rejštejna a slavné sklárny v Klášterském Mlýně jej inspirovala k sociálně laděné

črtě Sklářova dcera, nejspíš zde vznikly i některé další texty z oněch let. Za pobytů ve Štěkni, kde spisovatel měl už pevný denní řád, vstával v půl šesté a psal do snídani. Po ranní siestě, kdy si při kladení pasiánsu tříbil myšlenky a nápady, pokračoval v psaní po celé dopoledne.

Člověk Klostermann – stopami vzpomínek

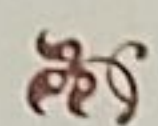
Běh času je neúprosný, a tak dnes zcela určitě nenajdeme mezi živými člověka, který by nám mohl vyprávět své osobní zážitky ze setkání se spisovatelem Karlem Klostermannem. Je docela přirozeným jevem, že zájem veřejnosti vždy přitahovaly detailní informace o osobním životě a lidských vlastnostech tvůrčích nebo známých osobností. Pohled do soukromí tu nemusí být jen záležitostí obyčejné člověčí zvědavosti, ale může se stát i cestou za hlubším pochopením umělcova odkazu. K oživení lidského obrazu Karla Klostermanna dnes s povděkem přijímáme řádky jeho životopisce Maxe Regala i střípky postřehů a vzpomínek, které zaznamenal o spisovateli dobový tisk.

Regal oceňoval především dobrotu a laskavost Klostermannova srdce, s čímž souvisela jeho láska k lidem, zvláště k rodině a osobním přátelům. Autobiografické práce nás přesvědčují o tom, že Klostermann přilnul ke každému, kdo se mu jen trochu zdál dobrým člověkem, a nezapomněl do smrti na nikoho z těch, kteří s ním dobře jednali nebo mu na čas byli přáteli. S úctou vzpomínal na své rodiče, nezištně

K. Klostermann při rybaření ve Štěkni roku 1913, Muzeum Šumavy

VÁLKY, KATASTROFY A JINÁ NEPŘÍZEŇ

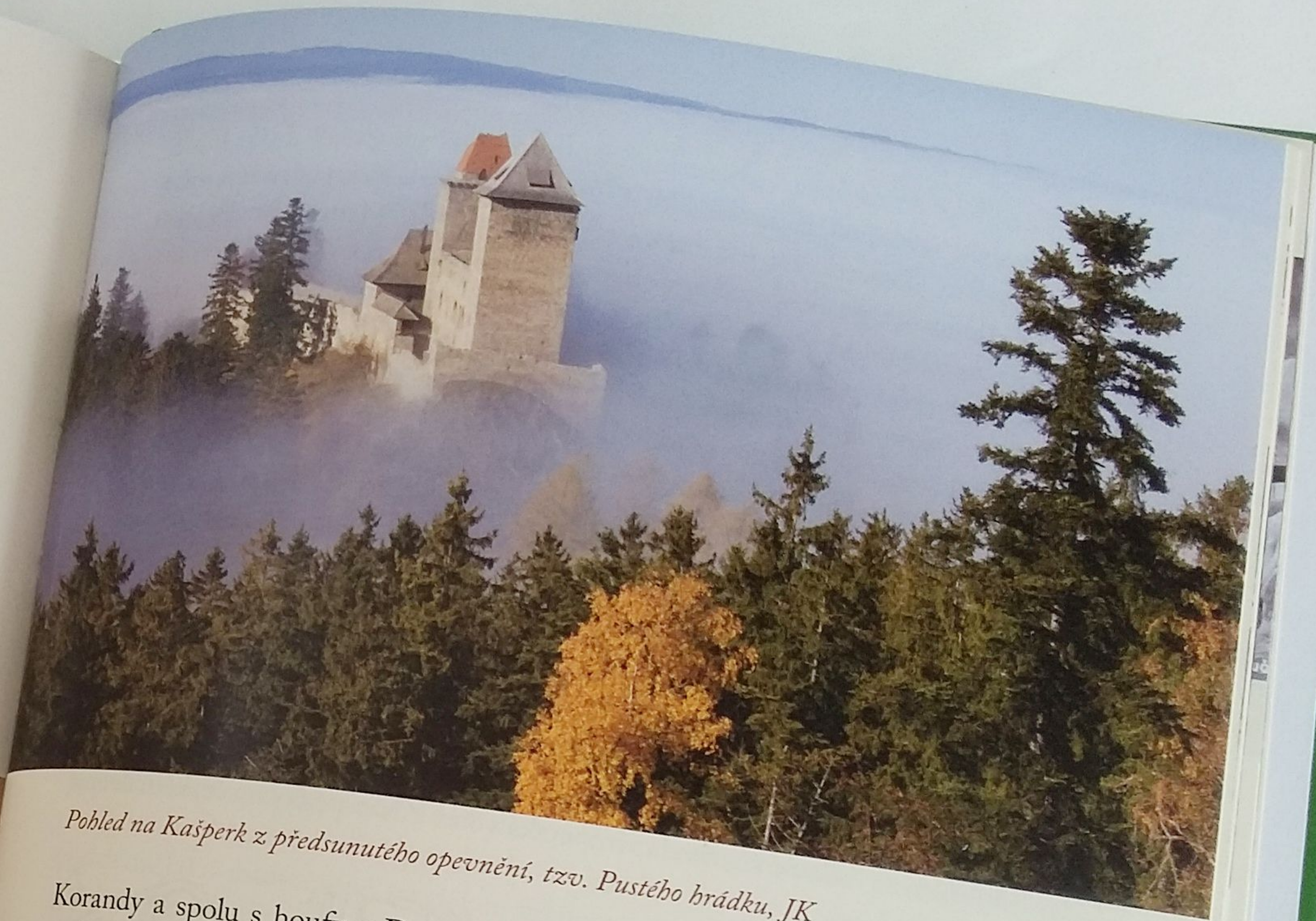

Šumava a husitská revoluce

Husitská revoluce rozdělila obyvatele Pošumaví do dvou protivných táborů. K novému hnutí se od začátku přihlásily Klatovy, kde byl vzat útokem klášter dominikánů, později Sušice i Horažďovice, které byly aktivními členy husitského městského svazu. Žižkovo dvojí tažení proti Prachaticím vymanilo toto město z poslušnosti vyšehradskému proboštu a vytvořilo z něj důležitou husitskou baštu v jihozápadních Čechách. Kromě většiny vladyckého a rytířského stavu stál na straně husitů tehdejší držitel královského hradu Kašperku, nejvyšší mincmistr a Husův přítel Petr Zmrzlík ze Svojšína, a také Jan a Menhart z Hradce, kteří nedlouho předtím získali velhartické panství. Revoluční aktivitu Klatovských a Sušických dokládá i zpráva z roku 1419, kdy obyvatelé těchto měst uposlechli výzev kněze Václava

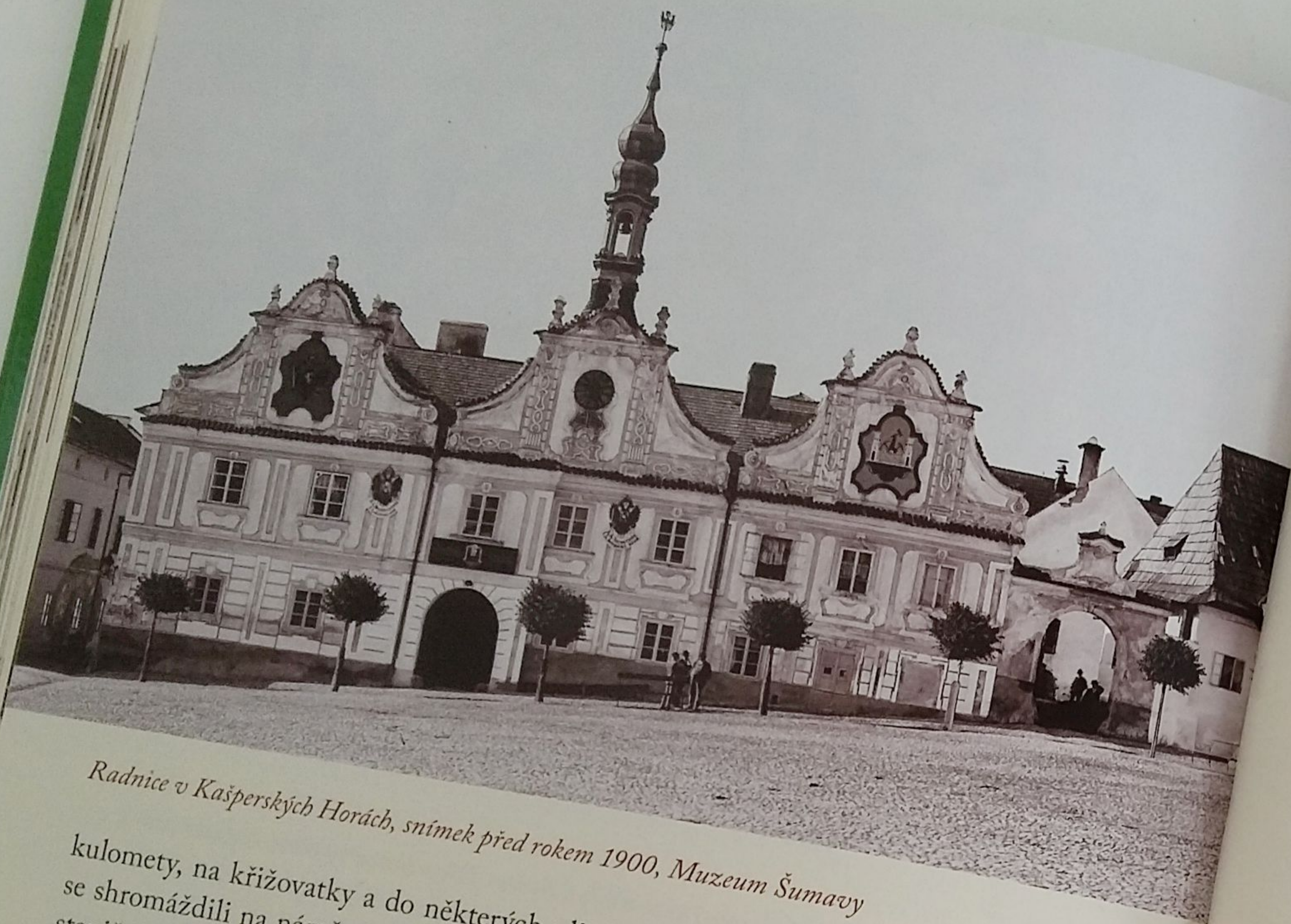

Hrad Rabí od severovýchodu, JK

Pohled na Kašperk z předsunutého opevnění, tzv. Pustého hrádku, JK

Korandy a spolu s houfy z Domažlic a Plzně táhli k Praze, aby zde zabránili případnému přijetí Zikmunda Lucemburského za českého krále. Cestou se tyto houfy sešly v Žinkovech na první společný nocleh. Pak, když spěchaly na pomoc přichozím od Sezimova Ústí, došlo na střední Vltavě ke střetu s vojskem Petra z Konopiště, který Ústecké napadl. Už tady byli husité úspěšní díky netradiční válečné taktice boje. Husitské myšlenky v Sušici šířil patrně už v době předrevoluční kazatel Havel, který později v roce 1423 vystupuje jako tábořský kněz „v hádání“ na Konopišti. Velmi opatrně si však počínali v katolicky věrných Kašperských Horách. Kandidát na uvolněné místo oltářníka ve farním kostele tu musel v roce 1418 před celou obcí přísahat, že není viklefista. Pošumaví dalo husitské revoluci též významné osobnosti. Z tohoto kraje, z městečka Husince, vzešla jedna z hlavních postav celého hnutí – mistr Jan Hus. Podle historika F. M. Bartoše pocházel z Kašperských Hor blízký Husův spolupracovník a přítel, Jan řečený Kardinál z Reichensteinu, univerzitní mistr, vyslanec pražské univerzity na kostnickém koncilu, diplomat a přední člen utrakvistické církevní správy. S Prachaticemi se pojí jméno Křišťana z Prachatic, univerzitního mistra. Několikrát byl zvolen rektorem a po určitou dobu zastával úřad administrátora církve podobojí. Prvním mužem husitské šlechty v Prácheňském kraji se postupně stal prachatický hejtman Mikuláš z Husi, který po roce 1415 přesunul své aktivity do západních Čech, kde škodil zejména nepomuckému klášteru.

Radnice v Kašperských Horách, snímek před rokem 1900, Muzeum Šumavy

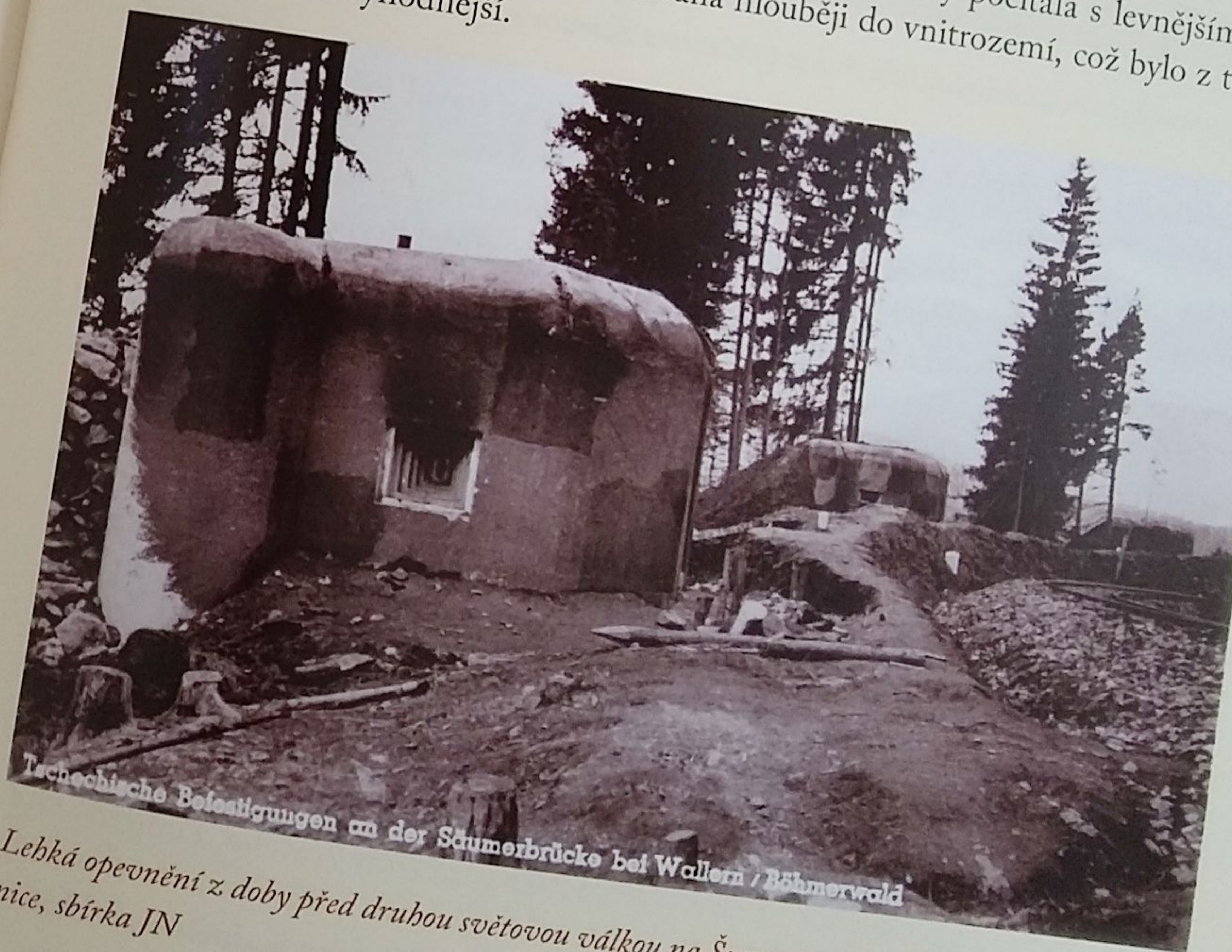
kulometry, na křižovatky a do některých ulic byly zavedeny stráže. Ostatní vojáci se shromáždili na náměstí, kde své ručnice stavěli do kozlů. Z radnice, obsazené staniční stráží, zavlál bílo-červený prapor. Sokolové s některými vojáky shazovali všude rakouské znaky a orly, které roztrhávali a rozbíjeli. Podobně ničili portréty a sádrové bysty Habsburků nalezené v úředních budovách. Některé z těchto portrétů opatřili posměšnými nápisy a pomalováním a tak je nosili po městě. Vojenské hlídky se sokoly prováděly prohlídky zvláště v těch domech, kde bydlely podezřelé osoby jako němečtí důstojníci a ostrostřelci. Některí aktivisté Deutschböhmenu včas utekli nebo se stavěli jako nemocní. Zabavené zbraně ukládali vojáci na radnici. Došlo k několika zatčením, ale zadržení byli brzy propuštěni. Vojsko obsadilo některé místní úřady včetně pošty a četnické stanice. Pod tlakem okolností zastupitelstvo přijalo 22. listopadu prohlášení o tom, že město Kašperské Hory přijímá svrchovanost československého státu.

Šumavská opevnění

Výmluvné památky na pohnutou dobu těsně před vypuknutím druhé světové války a hmotné doklady o odhodlání naší země vzdorovat nepříteli nacházíme i na Šumavě. Jsou to zbytky obranného postavení v pásmu Klatovy – Český

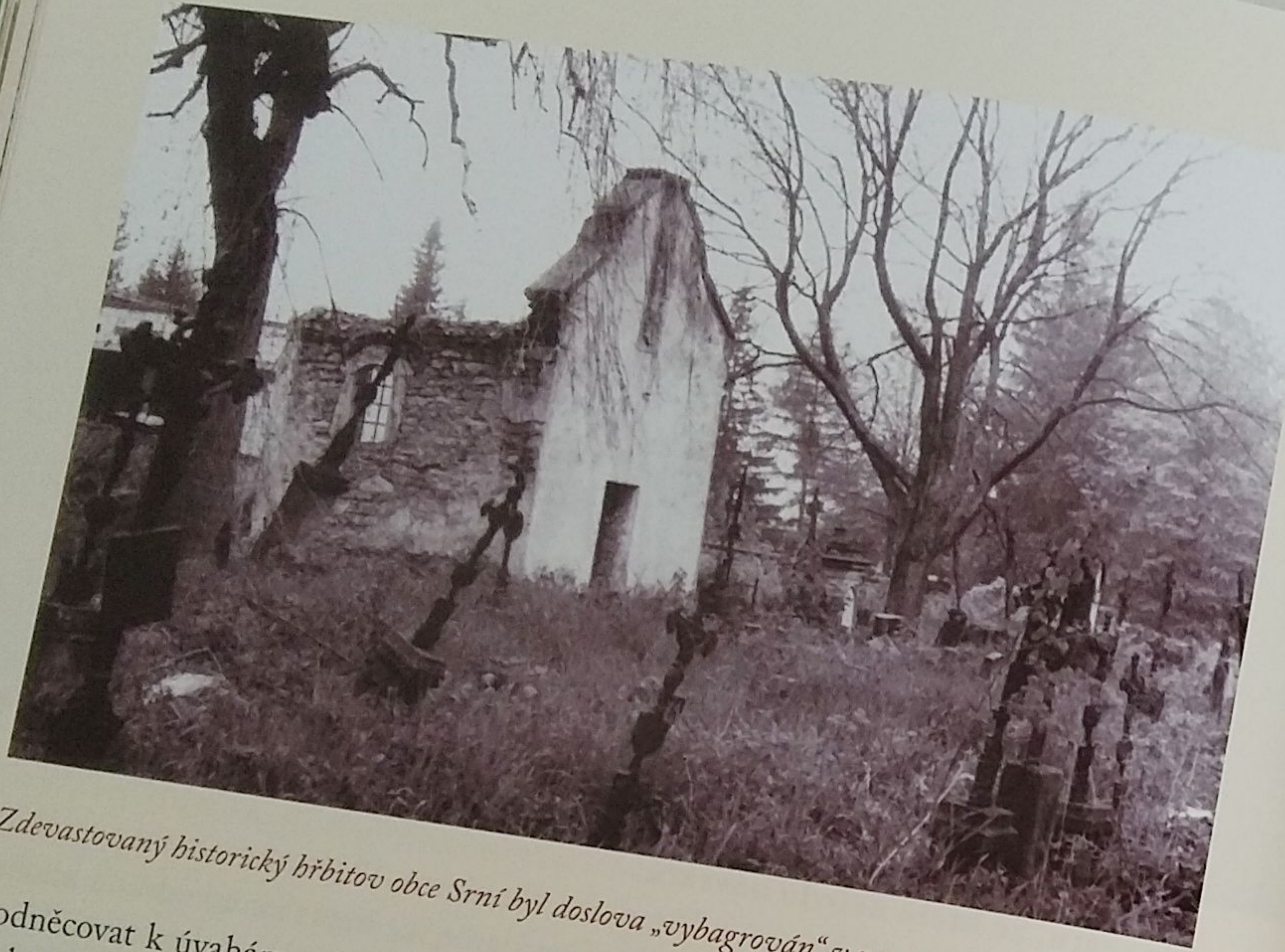
Krumlov z let 1936–1938 představované dochovanými objekty lehkých opevnění vz. 37 (nazývaných „řopíky“ podle zkratky ŘOP – ředitelství opevňovacích prací). Tyto památky vnímáme často už jako nedílnou součást šumavské krajiny podobně jako zbytky středověkých tvrzí či hradů. Celé soubory těchto drobných opevnění se dochovaly například v oblasti Kašperských Hor, v okolí vesničky Tuškova, v pásmu mezi osadou Žlíbek a horou Ždánovem, dále pak v lesním údolí pod samotou Ramajzl nad pravým břehem Zlatého potoka. K některým těmto opevněním zájemce zavádí místní naučná Stezka strážců hranic.

Zvýšeného nebezpečí agrese fašistického Německa vůči Československu si všímalo vedení československé armády, které se už v polovině třicátých let rozhodlo pro urychlenou výstavbu stálých železobetonových opevnění po obvodu ohrožené státní hranice. Mohutný horský masív Šumavy s hustým zalesněním, nedostatečnými komunikacemi a malým počtem horských přechodů byl sám o sobě považován za přirozený obranný val. Proto zpočátku v programu opevňování ČSR zaujímala jihozápadní hranice druhořadé místo. Přesto se zde už od roku 1936 počítalo se zabezpečením hlavních komunikací několika desítkami pěchotních srubů. Když se v průběhu zimy 1936–1937 objevil na scéně nový typ lehkého opevnění vz. 37, bylo od dosavadních prací upuštěno. Nová linie obrany počítala s levnějšími lehkými objekty vz. 37 a byla projektována hlouběji do vnitrozemí, což bylo z taktického hlediska výhodnější.

Technische Befestigungen an der Säumerbrücke bei Wallern / Böhmerwald

Lehká opevnění z doby před druhou světovou válkou na Šumavě u Soumarského mostu, pohlednice, sbírka JN

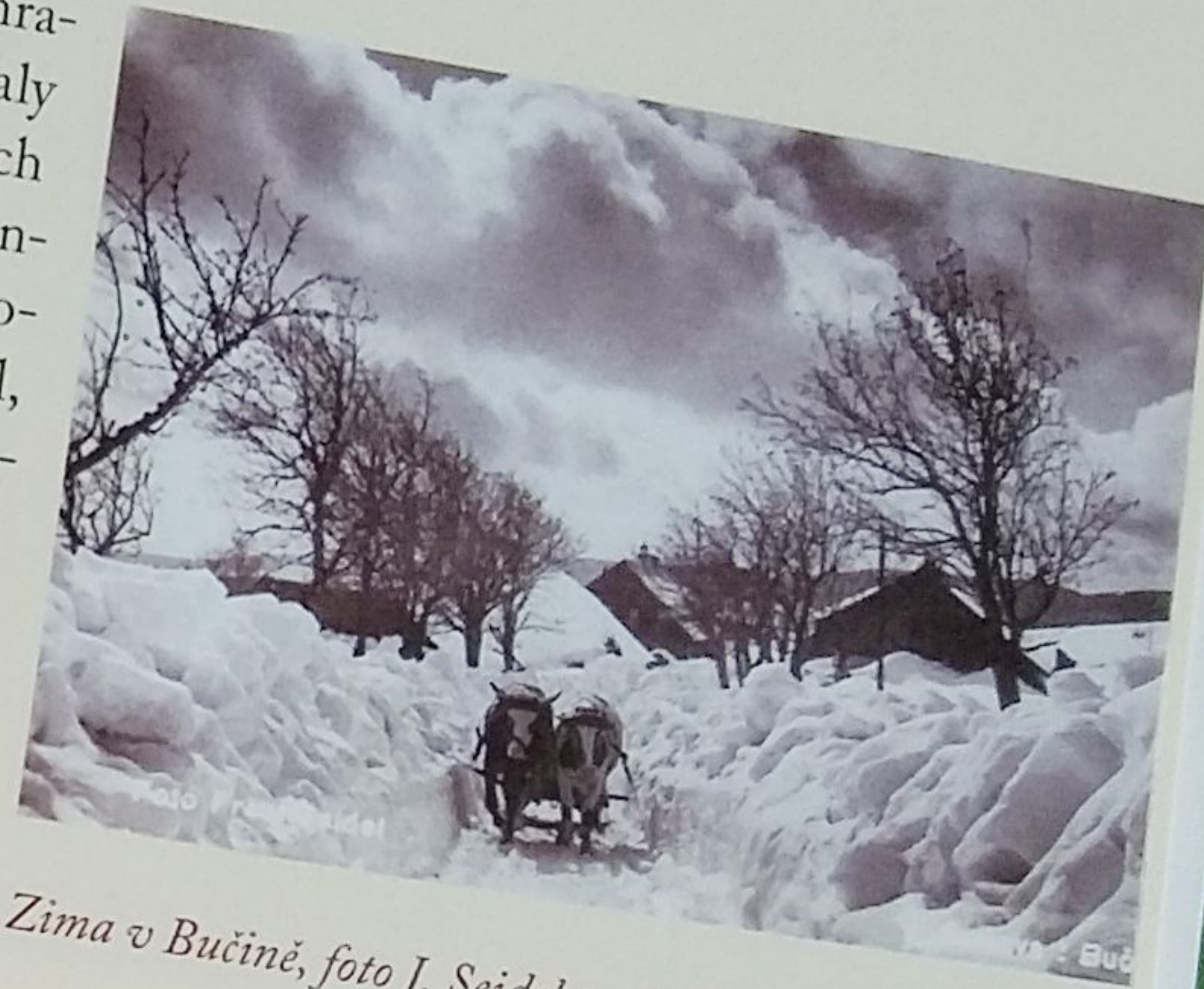

Zdevastovaný historický hřbitov obce Srní byl doslova „vybagrován“ v roce 1984, VH
podněcovat k úvahám o životě dřívějších německých obyvatel Šumavy i okolnostech jejich nuceného odchodu.

Zimní kalamity na staré Šumavě

Sněhové kalamity nebyvaly na Šumavě vůbec žádnou vzácností. I dnes, pokud není zrovna výjimečně teplá zima, sníh tu na hřebenech a ve výše položených údolích nad 800 metrů leží zpravidla od konce října až do konce dubna. Jeho vrstva dosahuje normálně mocnosti 60 až 100 cm. V arktických nebo na sníh bohatých zimách může pak v polohách nad 1000 metrů napadnout přes 200 centimetrů sněhu a také doba trvání sněhové pokrývky je tu delší než 200 dní, od října přes 20. květen. Tyto vyšší polohy Šumavy nebyly v novověké minulosti liduprázdné. V nelehkých podmínkách zde celoročně žili hlavně dřevaři a skláři, ale i pastevci. Zvláště kruté tu bývaly právě zimy. Barvitě svědectví o tom vydává v řadě svých próz Karel Klostermann, když například popisuje, jak sníh zcela zasypával dřevařská obydlí, v nichž na několik dní jejich obyvatele uvěznil. Nezbytností pak bylo prorážet ve vrstvě sněhu nad komínem průchod pro kouř, aby se dalo topit, a tak přežít. V těchto souvislostech si můžeme dobře představit situaci, že někdo na takové vzdálené samotě v zimě zemřel. Zcela logicky musel týdný nebo i měsíce na svůj pohřeb počkat, uložen na umrlčím prkně někde na půdě, ve stodole,

v blízké kapličky nebo dokonce zahrabaný ve sněhu. Podobně v zimě bývaly v horských samotách i malých osadách problémy s udělením křtu novorozencům. Rychtář Jan Adam Zettl ze Stodůlek, kde neměli faráře ani kostel, ve zprávě z roku 1792 uvádí, že v místě během zimy zemřelo několik dětí bez svátosti křtu. Jeho vlastní dítě, když bylo ke křtu neseno do kostela v Dobré Vodě, omrzlo a následkem toho zemřelo. S pohnutím si pročítáme povídku Karla Klostermanna Bílý samum o tragédii dvaceti šesti dětí,

Zima v Bučině, foto J. Seidel po 1920, sbírka JN

které údajně při cestě ze školy v Knížecích Pláních domů do Pasek zastihla sněhová bouře a ony zmrzly. Podobný případ zmrznutí dítěte na cestě do školy se stal u Záblatí v roce 1929. Jak uvádí farní kronika Kašperských Hor, byla zima tohoto roku zvláště krutá. „Teploty v únoru klesaly až k mínus 30 °C. Výpadky v dopravě způsobily citelný nedostatek paliva, zejména uhlí. Hrozně byly škody na ovocných stromech, mnoho jich pomrzlo, většinu však ohlodali zajáci. V lesních revírech města bylo nalezeno vzdor dostatečnému krmení 36 mrtvých srnců. Zima se drala i do stájí, a tak mnohá koza byla ráno nalezena mrtvá, umrzlá. V oblasti Kašperských Hor a Hartmanic napadlo do té doby nevídané množství sněhu. Během nejstudenějších dnů bylo mnoho pohřbů, skoro všechny staré osoby vymřely...“

